

אוליקה

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מתוך: פנקס הקהילה אוליקא, ספר חסד

הפרקים בספר זה נכתבו בידיש ותורגמו מתוך: פנקס הקהילה אוליקא, ספר יזכור
חל אביב: ארגון יוצאי אוליקה בישראל, תשל"ב

פורמט דיגיטלי

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבונים

בשער: בית הכנסת הגדול מימינו ומשמאלו בתי כנסת של בעלי מלאכה

ה ק ה י ל ה

אוליקא

ספר יזכור

חברי ועדת הספר והמערכת :

קלמן בורשטין, שמואל גל, שמחה גליקסון,
שמעון כ"ץ, יוסף קרופניק, נתן רוזנפלד.

העורך: נתן ליבנה

בהוצאת ארגון יוצאי אוליקה בישראל
תל-אביב תשל"ב—1972

לזכר הנספים בני קהילות ווהלין

דברי המהרגמה

ביום ט"ו באב תש"ב (29.7.1942) הקיץ הקץ על קהילת אוליקה. ספר הזיכרון "פנקס הקהילה אוליקה" יצא לאור בשנת 1972, שלושים שנים לאחר חורבן הקהילה.

בדברי הקדמחה כתבה מערכת הספר בין השאר: ...פתחנו אנוני לאלה שיבואו פנים לחקור על חייהם ומוחם של אנשי קהילה יהודית... על ארמח פולין.

המאמרים בידיש בספר הזיכרון אמנם אינם רבים [שירים, למעט אחד, לא תרגמתי], אך אני מקווה כי קובץ קטן זה ירחיב עוד במעט את האנוני שנפתח.

אני בת ליוצאי ווהלין (קורין, לוצק). נסיעותי לאוקראינה – במיוחד הנסיעה בשנת 2010 במסע השנתי של ארגון יוצאי קורין בישראל בו נטלתי חלק – הותירו בי חותם שהולך אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי זיכרון של קהילות בוהלין. ראשיתו ספר קורין, בתקווה למצוא ביד מידע על משפחת אבי, והמשכו ספרי זיכרון נוספים, במטרה לסייע למי שאינם דוברים יידיש, ולהחיות לעוד רגע של קריאה עולם שחורב.

זו תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפגורמים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

קובץ זה הוא השלושה-עשר בסדרה זו של תרגום פרקי יידיש. קדמו לו קובצי תרגומים מספרי הזיכרון של:

קורין, לודמיר, מלינוב-מרוויץ וטרוביץ, סארניאוקיטנה, לודביפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל, אוסטילה, רוזישץ', שומסק, קמין קושירסקי.

ככל הנראה אין כיום ארגון פעיל לקהילת אוליקה, ונבצר ממני לשתף אותם ולקבל את ברכתם.

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם בספר אוליקה בציון פרק ועמודים. התצלומים בקובץ התרגום הם מתוך ספר הזיכרון אלא אם צוין אחרת.

בסוף הקובץ נוספו דברים מאת בת של יוצאת אוליקה ונספח ובו קטעי פולקלור על אוליקה מתוך ספרו של אברהם רכטמן.

הערות בקובץ מובאות בגוף התרגום.

הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי, ובהן הבחרות וביאורים קצרים, תיקונים קלים וגם סימני שאלה וקריאה.

א' ר'

סיוון תשע"ו

ה' קומר פריידקה של ר' נח מאוליקה מספרת לש' אנ-סקי את מעשה הדיבוק

בעת ההיא הייתה אוליק עיירה קטנה (מחוז זיטומיר, סמוכה לערים גדולות יותר רובנה, דובנה, לוצק, מרחק 10.6 ק"מ מתחנת רכבת). אוכלוסייתה מנחה כמה מאות נפשות [?], שמונה בחי מדרש, נוסף לבית הכנסת הגדול; שני חובשים יהודים ורופא מומר, בית מרקחת, דואר וטלגרף, בית מרחץ, הקדש, בית ספר רוסי בפאתי העיירה, אליו לא הלכו ילדים יהודים משום החובה לכתוב בשבת. הרב ר' משהלה, היה יהודי קטן קומה בקפוטת אטלס ופנים שחיון נסוך עליהם תמיד. הוא מיעט לדבר. אשתו מכרה שמרים והוא פסק בשאלות. היו לנו גם רב מטעם, שוחטים אחדים, קצבים, סנדלרים, נגרים, מנקי ארובות.

אך העיירה ידועה יותר בשל הרבי מאוליק. עשרות משפחות שאבו את פרנסתן מחצר הרבי, באספקת מצרכים לחצר. כשנסתלק הרבי ר' שמעון-שלמה, ואת מקומו מילא בן, עוד ילד כמעט, חדלו לזרום לאוליק המוני החסידים, העיירה סבלה שפל, ולמשפחות רבות אבד מקור הפרנסה.

הנהר בעיירה הפריד את הרובע היהודי מן הגויי. הגויים כונו: עירונים, כמעט כולם היו סנדלרים. היהודים והגויים סחרו יחד וחיו בשלום. העיירה לא ידעה פוגרומים.

במלחמה האחרונה [מלחמת העולם הראשונה], הסתירו יהודים את חפצי הערך שלהם אצל עירונים אלה ולאחר מכן קיבלו אותם בחזרה. היהודים בעיירה סחרו בתבואה, פשתה, צמר. משפחות אחדות היו בעלות בתי בד לייצור שמן, ומן הפסולת ייצרו סוג של טבק זול להזנת בהמות, וזה יוצא לגרמניה. עוד חלק מן היהודים עסק במכירת מגפי איכרים, הובילו את המגפיים לירידים. היהודים עצמם לא היו סנדלרים, את המגפיים תפרו למענם העירונים שמעבר לנהר.

בעיירה נמצאה טירה של הנסיך רדזיוויל, עם גנים יפים ושדרות פרחים. הומה גבוהה עם תיל דוקרני הקיפה את הטיירה, וליהודים לא הייתה דריסת רגל בו. סמוך לטיירת הנסיך רדזיוויל עמדה הכנסייה הפולנית, ובצד, דירת הכומר. פניו אל הכנסייה הפולנית ואל טירת

הנסיך, היה השוק עם מאות חנויות קטנות. באביב נישא נישוח נעים מן הפרחים והעצים שסביב טירת הנסיך.

גבירים לא היו בעיירה. כאשר חיתנו אנשים ילדים, פתחו חנות קטנה. אם הצעיר היה מסוגל ללמוד קצת, הוא היה למלמד. בתי המדרש היו גדושים תמיד מתפללים. לשבת היה בא דרשן או מגיד, לעורר יהודים לתשובה. כשנזקק ועד הקהילה לכסף, לצורך גידור בית הקברות או לעניינים בדומה לזה, נטלו מן היהודים את הטליתות לאחר התפילה, וביום ראשון בבוקר הביא כל אחד את חלקו לגבאי. מדי בוקר בא איוון הרועה להעיר, כדי שישלחו את הפרות והעזים אל המרעה; בשבת העיר יוסל שואב המים, בניגון שונה לגמרי: "עורו יהודים – צעק – לעבודת הבורא, כי לכך נוצרתם". בשבת לאחר הצ'ולנט, בחודשי הקיץ החמים, נהגו יהודים לעלות לרגל לבאר המים הקרים, שנמצאה בחצר הכומר. בשכר הליכתם זכו היהודים לרגליים נשוכות, מן הכלבים שמשרתי הכומר הסיתו ושילחו בהם.

על חדשות העולם הזה לא ידעה העיירה. עוזר, העיוור בעין אחת, היה בימי שישי, לאחר קבלת שבת, מספר חדשות שקרא בעיתונים שנחקבלו לכתובתו למען הפריצים שעמם סחר.

משנות ילדותי זכור לי מעשה כזה: בתשעה באב שנת 1910! ראו נספח, באו לאכסניה של רחל גורבטי ארבעה אנשים מוזרים, שהביאו עמם מכונות מדברות ושרות. הם התהלכו בשוק וצילמו פנים. רחל גורבטי אמרה כי הם נראים כמנגנים בתיבות נגינה והיא חוששת שמא יברחו באמצע הלילה מבעד לחלון ולא ישלמו דמי שהייה באכסניה. הראשונים שהלכו לאכסניה לחקור ולדרוש היו בני הנוער. פגש אותנו ליד הדלת יהודי בעל זקנקן מחודד, לבוש בגדים נקיים נאים. הוא הציג עצמו בשם ש' אנ-סקי, והציג בפנינו גם את שלושת האנשים האחרים, אשר יחד עמו היוו את המשלחת האתנוגרפית לאיסוף פולקלור יהודי. בקבוצה שלו נמצא זמר העם חיים קוטייליאנסקי, והוא הזהיר את הנוער שאם לא יסייעו לו באיסוף חומר, יכתוב על כך בעיתונים. הנוער התארגן, והוא הלך עמם אל סנדלרים, חייטים, נגרים ששרו כל מיני שירים. לאחר מכן הובלנו אותם לבית העלמין, והם צילמו מצבות עתיקות; פסל בחזית הכנסייה הפולנית, יהודי בטלית ותפילין, פסל של גונטה בטירת הנסיך, טיפוס יהודים: שואבי מים, רוכלות בשוק. חזנים

שרו תפילות למיניהן אל תוך הפונוגרף וכששמעו את קולם שר מתוכו נבהלו. חסידים סיפרו מעשי אדמ"רים.

סברה היא, כי בעיירותנו מצא אנ-סקי חומר למחזהו "הדיבוק". במיוחד לא חדל אנ-סקי להלל את השישה פריידקה של ר' נח, שסיפרה לו עשרות מעשיות, והוא בילה בחברתה שעות ארוכות. היא הייתה דוגמה ומופת נדיר בסביבה כולה. תושבים זקנים סיפרו כי מיד לאחר חתונתה הבינה כי השיאו אותה לשלומיאל, כיוון שלא היו לה ילדים, התגרשה ולא נישאה עוד. רק מצוות חיפשה. מדי בוקר באה להתפלל בבית המדרש, הקדימה את הגברים. הייתה בקיאה בספרי המוסר: "שבט מוסר", "קב הישר" ואחרים. תהילים ידעה על-פה. בימים שני וחמישי צמה. תמיד התהלכה עם המטפחת האדומה לאסוף כסף. הנה צבעה את ארון הקודש בעיטורי מלאכים, קנתה לבית הכנסת מנורה בורקת, שעין טרם ראתה כמותה; הלבישה את ספרי התורה במעילים חדשים, כרכה את הספרים בבית הכנסת. והנה נודע לה כי פלוני נזקק למצרכים לשבת, מיד דאגה לכך והביאה בסתר. ליתומים דאגה לביגוד. יולדת ענייה בעיירה, היא לא משה ממיטתה, ודאגה שלא יחסר דבר. יהודי נזקק לגמילות חסדים לרכישת סחורה, לוותה אצל אמיד והלוותה לו. כשהופיעה בבתי לבקש נדבה, לא דחו אותה. את עצמה פרנסה מתיבה של סבון, כפתורים, מחטים וכדומה. מדי בוקר הוציאה את "חנותה" הקטנה אל השוק ובערב השיבה אותה הביתה. האיכרים אהבו לקנות אצלה כי ידעה לתת להם גם מיני תרופות סבהא למחלותיהם, בתמורה הביאו לה ירקות ופרות מכפריהם. כשהייתה חולה, ולא הייתה מסוגלת לרדת מן המיטה, נהגה להתלונן כי ריבונו של עולם שכח אותה.

היא מתה בת תשעים וארבע. היא העשירה את הפולקלור היהודי בעשרות המעשיות שסיפרה לאנ-סקי ולחבריו.

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 69 – 72.

חיים-זלמן ברנשטיין הרחק-הרחק בעיירה

הרחק-הרחק בעיירה, ליד הגשר,
שם ליד מי הנחל הצלולים –
עיירתי אוליקה,
תכופות שלחה גם חיוכים.

בחי כנסת, באור נרות מוארים,
גדושים זקן ונער, קרובים ומכרים.
ובימים הנוראים – חובה קדושה –
דברי תפילה מעומק לב נשנים נאמרים.

ורב משלה היה לקהילה,
ודאי תלמיד חכם אגון,
ברוב החלחבות אמר את התפילה,
טענות כנגד השמים גם כן הבין.

החזירים ובית הספר שקקו חיים,
קמץ-אל"ף עד מאפו למדו שם.
נחוץ לתת לילדים יהודים
מעט חינוך, בצחוק ובדמעה גם.

במשך השבוע ביקשו את פרנסת היום,
חנוונים, מתווכים ובעלי מלאכה.
הזלות שורקה תכופות מכל פינה, גם לפתע פתאום,
אך לפתע פתאום – גם מזל וברכה.

ומריבות, סכסוכים, אבוי,
בין בעלי חנויות, חנוונים:
"הנה בוא, אצלי תקנה, הגוי",
"אצלי הכול בזול, והתנאים נוחים".

כך התחרו זה בזה בלי זחיחות,
למען פרוטות פרנסה מועטות,

והקללות שליוו התנצחות...
לא אחת אף בין בנים לאבות.

יום רביעי הנה הוא בא,
את היריד הגדול בל נשכח.
סעודה לשבת רוצה אתה –
אל תתעצל, רב יהודי ברביעי, וטרח.

סוף-סוף ירדה שבת קודש.
שלווה, שקט-הס בסמטאות,
נחת בבית הכנסת. מעט גאווה הלב גודש
בפני אלוהים ואנשים, חוויות לא-נשכחות!

הו, השנים ההן המעוררות זיכרונות,
כשהנוער ניעור לתחייה.
לא חסרו בחיים זיכרונות,
שבו לתחייה גם חלום וכמיהה.

ברוב תקווה ושמחות,
תנועת נוער נוסדה,
הפרידה ילדים מהורים, קרעה משפחות,
ילדים שאצו-רצו לארץ חמדה.

אך סערת הרעם והבליץ-קריג,
באו הכול להכחיד, לעשות בו שמות.
להכחיד עיירה קטנטנה, אוליק,
אחים ואחיות שם, אבות ואימהות.

זעקה עד שמים, אל האל נשואות תפילות:
"עמך, ילדך, נידונים לכליה, תמים לגווע?"
אך מי לב ישית לאלה עשר הדברות,
מי את זעקת הדם נכון לשמוע?

עת כי נבין הסוגיה,
עם לא יקום לתחייה בחפילה:

אם ראה העולם – ובאכן, חירש אילם היה,
תצרבנו אלת היהודים בגלות, תרדפוהו קללה.

הבה נתדה, נצווה דורי-חרות
של בנים, בני בנים ובנות,
אסור חלילה לשכוח אבות,
המציצים אלינו מספר זה ומתמונות.

ישמש זה הספר מצבה לנצח נצחים,
מבט על הבית בגלות, מבט אל עבר מעיק,
אל מקום בו לפני העמוד התפלל אבות וסבים,
מקום בו נרצחה קהילה קדושה אוליק.

ויסל ושלמה בתשט"ז, חורי המחבר, פעילים ציונים, נספח מאוליק

מתוך הפרק: חורי דורות, ע' 84 – 87.

נחמיה טרסט מחרוזת זיכרונות מעיירת הולדתו

אוליק שוכנת בין לא מעט כפרים, יערות וטחנות מים. תחנת הרכבת היא במרחק כ-8.5 ק"מ מן העיירה, ולכן זרמו תמיד עגלות עמוסות תבואה ועץ לבית הנתיבות, ובעלי עגלות עניים התפרנסו מזה.

בעיקר שאבו התושבים את פרנסתם מסחר בתבואה. אך לא חסרו גם מנחם-מנדלים, הולכי בטל שהתפרנסו, כפי שאומרים, מן האוויר.

הייתה לאוליק גם טירה היסטורית גדולה, אשר בה בילו את חופשותיהם הנסיכים רדיוויל. אות לנוכחותם שם – היה הדגל הגדול של מולין, שצץ והתנוסס בראש הטירה. אגדות שונות הילכו על טירה זו. זקני העיירה נהגו לספר כי הטירה נבנתה כלבירינט, וכשנכנסים לשם לא קל למצוא את הדרך חזרה. התושבים הקדומים של העיירה אמרו כי את עיני הארכיטקט ניקרו בתום בניית הטירה האגדית, על מנת שלא ייבנו עוד מבנים דומים.

אם אמת היא אינני יודע, כי בזמני, אנחנו, הנוער של האינטליגנציה הדמוקרטית, הסתפקנו בטיול ליד הטירה.

עיירה זו, שהייתה מבצר לרוח היהודית, ושל חיים יהודיים אמתיים, דעכה לעינינו ונעלמה מן האופק.

שושלת האדמו"רים הנכבדה, לנדאן, אשר ינקו את ייחוסם הגדול מקדמונים, התגוררו בחצר מפוארת, שנבנתה באופן מלכותי בארכיטקטורה מופלאה. במבט ראשון על המבנה המפואר, השתלטה על המתבונן תחושה כי כאן הוא ארסנל הקדושה והטהרה שממנו צמחו המנהגים היפים, המסורות ואוצרות הרוח, שחושלו באש היהודית האמתית ביותר של הרבי ר' שלמהנין, בעל המדאה הפטריארכלי, כמו גם מיהודי אוליק הצנועים המהוגנים, שנרמסו בברוטליות על ידי הנאצים הרצחניים החייתיים.

הרבי יחיל שאוליק

כל הזיכרונות האלה מעירים בי הלך רוח רומנטי כלפי היכל אלוהים של העבר, העיירה אוליק, שהיא גם כור מחצבתו של הרב ר' הירש-לייבניו, בן של ר' שלמהניו, המכהן בכס הרבנות כאן בברוקלין, וממשיך לשמור כבבת עין את כל הערכים והמסורות שקיבל מהוריו, להעבירן ללא רבב לדורות הבאים של יהודים.

וכאשר אני שולף צדור אחד מן המחרוזת הגדולה העצומה של זיכרונות, יחד עם דמעה על חורבן עיירתי, אני רואה עצמי, רק שנים ספורות קודם לכן, באותה מציאות, כשהחלה הבערה העולמית הגדולה בעיירה הקטנה אוליק, שם היו יסודות של חיים יהודים.

ביזכרונני ניעור יום שישי אחר הצהריים, ההכנות לשבת בעיצומן, והנה בא רגע מסוים בשעון, ולהבות הנרות האירו בתי יהודים. יהודים של שבת נחפזו לבתי המדרש, מי לבית מדרשו הגדול של הרבי, מי לבית המדרש של חסידי סטפן שבעיר, מי לקלויז של חסידי טריסק ומי לשטיבל של חסידי סטולין.

אני נכנס עם אבי לבית הכנסת ורואה כי העיירה שינתה פניה לגמרי. ביום זה דווקא יש יריד בעיירה, אך האיכרים ממהרים להתפזר כי היהודים כבר סגרו את החנויות, והמסחר פסק אוטומטית. המנוחה וכן השבת נחו על האנשים ואפילו על הבתים, שמהם האירו בצניעות נרות השבת. אפילו הטיולים של הנוער בערבי השבת הקיציים במילוביצה, רחוב כה נאה של הטבע, אל מחוץ לעיירה, היו ביטוי ליום שכולו שבת, ולנוער יהודי אמתי משחעשע, וילדים אשר קיימו באמת מה שאבא ואימא הורו, וכל האנשים הטובים האדוקים ציוו.

המילוביצה והמראה המפואר והמופלא שלה – של בוסתנים וגנים ירוקים צפופים, ששרר בהם שקט דתי צנוע – סימלה חוסר דאגה וביטחון של אוכלוסייה קטנה במספר, שם במחוז ווהלין.

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 98 – 100.

מאיר בן-ישי (גרינשפון) בתיים קטנים נמוכי קומה

אני זוכר את עיירת הולדתי אוליק עוד מן השנים שלפני מלחמת העולם הראשונה ושנים אחדות אחריה. העיירה הקטנה השתרעה במלכותיות, כמו מנומנמת, אי-שם בערבות המישוריות של ווהלין, בין קובל ולוצק [! בין לוצק לרובנה, אוליק שוכנת מזרחית ללוצק]. היה לה כך עם חריסר בתי הכנסת ובתי המדרש שלה, חדרים, חובשי ספסלים אצל הרבי, ויכולה הייתה לחיות את חייה עד תומם. לא היה זרם חשמל וגם לא היה בו צורך. לא הייתה צנרת. הבתים הוארו בנפט, חוממו בעץ, ומים היה מביא הביתה שואב המים, יוסל ספוצ'ק, בשני דליים גדולים מלאים. בערב שבת הסיקו את התנורים בשביל הצ'ולנט, ואת החלב שתו היישר מעטיני העצים. לא היה עדיין אף לא רחוב מרוצף אחד בזמני, והבוצ היה עד מעל לצוואר. ובכל זאת היה "טוב", אנשים חיתנו ילדים, העניקו נדוניה וכלכלה. כפי שתוכלו לקרוא כאן בספר, בשירי [ע' 45-63 בספר הזיכרון, לא תורגם]:

רוצה הייתי \ עוד בימי חלד \ לראות את עיירת הולדתי אוליק \ כפי
שנראתה לפני חמישים שנה.

מעט אור וחמימות סיפקה ביד רחבה חצרו של הרבי:

לילות השבת המאירים \ ימי החגים \ כבשו \ את דרך המסורת שלה. \
בתיים קטנים נמוכים \ כמו מברכים \ ומזמינים לבלות שם \ כל אורח
הבא מנכר \ מוכנים לחלוק פת \ מיטה וכוחנות אחרונה.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הזדעזעה העיירה זעזוע עז אשר
ממנו התקשתה להתאושש במשך זמן רב.

בשנת 1915 עצר הצבא הרוסי בחלק אחד של העיירה, בחלקה השני
התעכבו הגרמנים. העיירה עצמה הייתה מעין "אזור חופשי" בו הייתה
לקוזקים יד חופשית לעשות באוכלוסייה כל אשר רצו. במשך חודשים
ארוכים נמשך "הדו-קרב" בין שני הצבאות אשר ירו זה על זה
בתותחים. הקליעים תעו תכופות אל תוך העיר, וגרמו חורבן וקרבות
בנפש. לאחר הבקעת ברוסילוב ולאחר האופנסיבה הגדולה – שהודות
לה נאלצו הגרמנים לסגת "ונטלו" עמם כשני שלישים מן האוכלוסייה
היהודית שלנו, שהתפתה מרצון, מחשש לנקמת הקוזקים על קבלת

פני הגרמנים בהיכנסם, בלחם ומלח ועם ספרי תורה, שמרבית האוכלוסייה נשאה בשמחה גדולה, משום שהגרמנים שחררו אותנו מן הקוזקים – יכלה העיירה לנשום לרווחה ולהופיע ברחוב ללא חשש. זכור לי כי גייסו אותנו, האוכלוסייה היהודית המתשת, ללא הבדל גיל, לפנות מבין השוחות את גופות המתים שהיו פזורות סביב בית הקברות שלנו, שהפריד בין שני המחנות העוינים. השוחות הרוסיות היו תחת כיפת השמים, חפירות רגילות, בעומק 80 ס"מ בקושי. הגרמנים מנגד, היו מבוצרים היטב, תחת לאדמה, בבונקרים, עם תאורה חשמלית וכל הנוחיות, כאילו התכוונו להישאר שם לנצח.

כפי שצוין, נתקבלה כניסת הצבא הגרמני בשביעות רצון גדולה על ידי האוכלוסייה היהודית שלנו, חסרו רק חיבוקים ונשיקות. אך בעת נסיגתם, שהייתה בשמחת תורה, שררה אווירה של יום כיפור, כשנזכרנו כי שוב נאלץ להישאר עם הקוזקים.

רק לאחר המהפכה החלה העיירה להתאושש, כמו התעוררה מתרדמה עמוקה שהייתה שקועה בה שנים רבות. הנוער החל להתארגן ולהביט בעין שונה על עולמו הקטן של אלוהים. ספונטנית נוסדו תנועות שונות, במיוחד ציוניות, מכל גוני הקשת. ייסדנו סניף של "פועלי ציון" וספרייה על שם יחיאל צ'לנוב. הוחל בכינון קורסים להשכלה עצמית, והעיירה קיבלה מראה אחר, אין להכיר.

בעת הכיבוש הגרמני, לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, הכובשים הגרמנים, לאחר מעשים סדיסטיים אל-אנושיים והמתות בתחבולות שונות, קיבצו כ-550 נשים וילדים, גירשו אותם לסירה הגדולה, בית הקיץ של הגרף רדזיוויל. לשם, לחדר הירוק, שהיה בו מקום למאות אנשים, דחסו את הקרבנות האומללים. שם נאלצו לעמוד "בשלוש שכבות". חסר להם אוויר לנשימה, ולפי סיפורה של ניצולה, כמעט יחידה, רחל לופט, במקום לתת לאומללים מעט אוויר, הדימו גז, שגרם לאומללים לתלוש מעצמם את בגדיהם ובשרם, כדי לשאוף מעט אוויר. רק לאחר מאבק של יומיים, זימנו את כבאי האש, ובזרנוקי מים ניקו מעט את האוויר, הוציאו את המתים והנחנקים, ולנותרים התירו לצאת, לשאוף מעט אוויר, בעודם מקללים את אחד השומרים הגרמנים, או אפילו יודים באחד, על שהתייחס בברוטליות לאומללים, אזרחים. לאחר שלושה ימים בחוץ והתאוששות-מה, הורה אותו גרמני

"טוב" לכלוא אותם שוב, והפעם אכן חנקו אותם. בין הנרצחים היו אמי היקרה יהודית ואחותי רחל.

מאקציה זו נותרה בחיים האישה לופטה הנזכרת לעיל, במקרה עלה בידה לזחול הצדה בלא שהבחינו בה הרוצחים. מ-8,000 [?] התושבים היהודים נותרו מתי מעט: ישראל גרינשטיין ובנו, אברהם לוריא, יצחק נקונצ'ניק עם אשתו ובתו, פייגה צם ושלושת בניה: שלמה, יצחק, וולף, לוינה רוזנטל.

לפי סיפורה של רחל לופטה, היו הקרבנות הראשונים: הרבי של אוליק הרב אלהרניו לנדאן, דוד פינקלשטיין, מוטל פינקלשטיין. ברוב ייאושם – סיפרה – התחננו אחדים אל שאר המרטירים היהודים האומללים: "מסרו את נפשותיכם לאלוהים, כי זה רצון האל. וכך, בעיניים יוקדות, שהם נהרגים על קידוש השם, הלכו רבים לשחיטה.

מקרה אופייני אירע כאשר אחת מנשות הגטו, בעת עבודתה במטבח, הניחה בצד כמה תפוחי אדמה, על מנת שתוכל להביא לאחר מכן לאימה החולה, להחיות את נפשה. השומר הגרמני הבחין. לשאלתו מי עשה זאת, לא הודה איש. אפילו כאשר איים לירות בכל העובדים על "הפשע", איש לא הסגיר עצמו, וכל הנוכחים אשר ידעו, שתקו. כאשר החמיר המצב, ועל כולם איים מוות בירייה, צעדה קדימה, מתוך חבורת עובדות המטבח, אחותי רחל גרינשפון, ונטלה על עצמה את האשמה. על עוז רוחה, נפטרה במלקות אחדות בלבד.

זה הסיכום העגום של עיירה יהודית, אחת ממאות קהילות שנכרתו באורח כה מחריד בידי רשעים נוראים בעולם מרושע.

מתוך הפרק: הווי דורות, ע' 117 – 120.

ברל גל זיכרונות כפריים

אוליק היהודית, כפרי גנים היו סביב לה, וברבים מהם – חרלופה, פולצה, בטיין, קופצה, רומנוב, פודיוויץ ואחרים – היו גם כמה משפחות יהודיות. בדרות האחרונים לא היו עוד יהודים נחשלים שלא ידעו לחתום שמם; לא עוד טיפוס החוכר שבעבר. היו אלה יהודים מתקדמים, שמהלו חיים מודרניים, תרבותיים. כיון שהמצב החומרי של רובם לא היה רע כמו בעיירות היהודיות בוואלין, יכלו להרשות לעצמם לשלוח את ילדיהם ללמוד בערים הגדולות: לוצק, רובנה, וילנה ואחרות.

בתצלום: ברל גל. נפטר באמריקה בעת הדפסת הספר

שליחת הילדים ללימודים בגימנסיות, בסמינרים ובמוסדות אחרים, ציינה למעשה את המשך המהפכה השקטה (ליתר דיוק, ההתפתחות) של יהודים כפריים בוואלין. את הצעדים הראשונים עשו ההורים עצמם, שהחלו להביט סביב, ללמד עצמם, לעשות מיננים על עיתומם, כתבי עת וספרים, במיוחד ביידיש ובעברית; היו בעלי תודעה לאומית ותאבי ידע. על אחת כמה וכמה הדור הצעיר, שרובו כאמור למד בגימנסיות.

אמי זוכר את דודי פליק גל (פליק חרלופר כפי שכינהו באוליק), ששלח את ילדיו ללמוד באוליק, משם אל לוצק והלאה אל וילנה. אבי, הירץ גל (חרלופר), גר שנים ארוכות בלוצק, אף שמסחרו היה בחרלופה-אוליק, חזאת כדי לאפשר לילדיו ללמוד בגימנסיה. רק כאשר כבר עמדו על רגליהם, בנה מחדש את ביתו הגדול, שהוצת שנים קודם לכן בידי שונאי יהודים בכפר חרלופה, ומהל שם חיים תרבותיים. ראשית פתח לרווחה את דלתו בפני קרובים, ידידים ואנשים שהיו פעילים בחיים התרבותיים-לאומיים של היהודים בוואלין.

מן הימים ההם נותרו אכן זיכרונות טובים. קיץ וחורף המה הבית אורחים חשובים מאוליק, לוצק, קובל ועוד. במיוחד באו אלינו בני נוער בקיץ, לחופשה. בילינו יחד ביערות הסביבה, קטפנו אגחים,

ליקטנו גרגרי יער, שחינו, דגנו דגים, ואגב כך שוחחנו ודנו בענייני ספרות, יהדות, ציונות, סוציאליזם, חלוציות, וגם ניהלנו אהבות, באצילות בנועם.

בחורף באו אנשים צעירים לספורט חורף. דווקא בכפר היו לכך אפשרויות גדולות מאשר בעירה ובעיר. לא חסרו טרויקות [מזחלות רתומות לשלושה סוסים], מזחלות ומחליקים היו מוכנים לכל דכפין. ואכן היו מתקבצים, מסף לבני העיר, גם נוער יהודי מן הכפרים הנזכרים, והיו ליהודים ששון ושמחה. אך תמיד נמצא גם פלוגי שדאג למזון רוחני, תרבותי ולאומי במת המרווח החמים בערבים הארוכים.

איסור, י. ברסלמה, ש. מינקלשטיין, י. כ"ץ, ה. פלצ'ר, ה. גל (1914)
ניסמו בשואה

בעבר נהגו יהודי כפר לנסוע לימים הנראים העירה. זה היה מנהג עתיק, מסורת. לכל אחד הייתה בעיר האכסניה שלו אצל קרובים, ידידים וכיוצא באלה. יהודים כפריים דאגו תמיד, בכסף טוב, למקום של כבוד בבית הכנסת או בבית המדרש, לכל המשפחה. אך עם הזמן בנו בכפר רומנוב בית כנסת משלהם. ממכניסי האורחים הגדולים

ברומנוב היז ר' חיים פרידמן (רומנובר) ואשתו חייקה. הכפר רומנוב היה מרכז מתאים. התנהל שם ביד רחבה. חזן – דווקא מן הגחלים, שהעניק טעם לתפילת ומשך זקן ונער. כבוד מיוחד רחשו המתפללים לר' איצה בטינר (גרייצר), לר' ויידל פולצר (קודמן), שני יהודים קשישים, נכבדים וטובים, בעלי זקנים ארוכים יפים, שפארו את הצניין.

תחנת הקטח של חיים פרידמן (רומנובר) בכפר רומנוב

ככלל היו כל היהודים הכפריים מסורים לבית הכנסת שלהם בכפר רומנוב, והיו מתכנסים בו בכל יארצייט, בכל מזג אוויר, ספור וסופות שלג, לא כל שכן בשמחת תורה; בפרט שמשפחת פרידמן סיפקה מכל טוב, אווזים צלויים וי"ש איסתי. ר' פרידמן היה מתלוצץ כי את המציאה הגדולה ביותר הוא זה שתופס: "וכי איזה יחדי זוכה לשמחה יהודית כה גדולה בביתו, כמוני?"

האחים שלמה ומשה פרידמן (רומנוב) והאחים שמואל וברל גל (חרלופין)

חיים פרידמן ובניו

ר' איצה בטינר

הזכרתי את ר' איצה בטינר (גרייצר), יהודי בעל לב יהודי חם, אשר ביושר זסה בהזכרת שמו בספר זה.

זכור לי – זה היה במהלך מלחמת העולם הראשונה – החזית קרבה לכפרנו, יום בהיר אחד קיבלנו פקודה לעזוב את הכפר. לא הייתה ברירה, לא הועילו התחכמויות, נאלצנו לפנות. ארצנו חפצינו בחיפזון, רצמנו סוס לעגלה – ולדרך. זה היה דווקא בשבת קודש.

עברנו בכפר קופצה, מרחק 6 ק"מ מאתנו. זמן-מה התעכבנו ליד ביתו של ר' איצה וסיפרנו את סיפורנו. כל בני הבית יצאו מן הבית, וממש בכוח לא הניחו לנו להמשיך בדרכנו. בידיעה שגורלם אינו שונה, טענו: "מה שיהיה אתכם יהיה אתנו, עכשיו שבת קודש, הבה נתפלל יחד ונבקש מריבוננו של עולם לבטל את הגזרה".

העברנו שם את הלילה. הפילוטינו, למרבה הצער, לא נתקבלו בשמים והגזרה לא בטלה. יחד עם עוד יהודים, משפחות כפריות, נסענו הלאה. סייענו זה לזה. חלקנו את הגורל. העשיר בינינו תמך בעני, בבחינת "וחי אחיך עמך".

יהודים כפריים, בדרך כלל, לא נזקקו חלילה למתנת בשר ודם, אך בעיירות רבות בוואלין היה המצב שונה, למרבה הצער. יהודים כפריים ידעו על כך וקיימו תמיד מצוות מתן בסתר. לא רק נאה דורש, אלא חמכו ממש, לא בנדבות משבת לשבת בלבד, פעמים רבות בסכומי כסף ניכרים, כדי להעמיד יורדים מנכסיהם על רגליהם. ומה מאושרים חשו כאשר הצליחו, וגדולה הייתה השמחה כאשר יהודי כזה נוסע והחזיר חלק מן ההלוואה, שהועברה כמובן מיד ליורדים אחרים, שלא חסדו כמותם למרבה הצער.

מתוך הפרק: אוליקה כפרים סביב לה, ע' 137 – 142.

מנשה אונגר שושלת האדמור"רים של אוליקה

חומרים על אדמור"רים שמתו על קידוש השם אנחנו שואבים מארבעה סוגי מקורות:

א. ספרי זיכרון שיוצאי ערים שונות מוציאים לאור, שם מסופר על הרבי שגר בעיר או בעיירה הנושאת את שם ספר הזיכרון.

ב. הקדמות בספרים חסידיים, של אדמור"רים, הנדפסים מחדש בישראל ובאמריקה. שם נמסרים לרוב מוצאו ושושלת היוחסין של מחבר הספר עד לרבי האחרון שנרצח בידי הגרמנים ימ"ש.

ג. עיתונים, כתבי עת, ספרי זיכרונות שמוציאים יחידים וארגונים, ומסופר בהם על החורבן השלישי ועל אבדן אנשי שם יהודים בהם גם אדמור"רים.

ד. באמצעות קשר אישי עם ניצולים מן האסון הגדול. בעת ששהיתי בישראל כשלושה חודשים, ראיינתי אנשים שניצלו מן החורבן וגביתי מהם עדויות על אדמור"רים אותם ראו בגטאות שונים, במחנות ריכוז ובמחנות מוות. הם ראו בעיניהם, או שמעו מאחרים, כיצד מת הרבי על קידוש השם. כך, מכתב מאת שלמה צם על מות הרבי של אוליק ר' אלתר-יוסף-דוד לנדאו.

ראשית, ידיעות אחדות על שושלת האדמור"רים של אוליק.

אבי שושלת אוליק היה ר' הירש-לייב (צבי-אריה) לנדאו, בן של אברהם לנדאו מאוליק. הוא היה תלמיד של הרבי ר' יחיאל-מיכל מזלוצ'וב. היה רבי באוליק והיו לו חסידים רבים. נפטר: י"א בתשרי תקע"ב (1812).

בנו, ר' יוסף-דוד, מילא את מקומו באוליק. נפטר: כ"ח באדר תר"ט (1849).

בנו ר' מרדכי, היה חתן של הרבי של סברן, ר' שמעון-שלמה, והרבי של אוליק. נפטר: י"א חשוון תרמ"ה (1848). פרסם ספר "גדולת מרדכי".

לרבי ר' יוסף-דוד היה בן נוסף, ר' הירש-לייב, שהיה הרבי של פלשטיין. נפטר בשנת תרכ"ט (1869) בצפת.

לרבי ר' מרדכי לנדאו היה בן, שמעון-שלמה, חתן של הר' משה-הירש הרבי של סברן. נפטר צעיר: כ' בתמוז תרנ"ז (1896). הרבנית שלו, פרידהלה, החזיקה בחסידים יחד, עד שיגדל בנה, ר' יוחנצ'ה, ויהיה רבי.

מן הרבי של פלשטיין, ר' הירש, הסתעפה שושלת אדמו"רים אחרת. בנו, ר' אהרן, היה הרבי של פלשטיין. הוא היה חתן של הרבי ר' אברהם מסטרסי. קיבל חינוכו אצל הרבי מרוז'ין, ר' ישראלצה, שהיה קרוב משפחתו. עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת, שם התגורר אביו. שם הלך לעולמו ונקבר במערת [ר' חיים טירר] בעל "באר מים חיים".

בנו השני של ר' הירש-לייב חי אף הוא בארץ ישראל. הוא נולד בשנת תרל"ח (1878) בפלשטיין. בצעירותו נסע לארץ ישראל. בבואו לביקור אצל הרבי מצ'ורטקוב, ר' דוד-משה, הכתיר אותו הרבי של צ'ורטקוב לרבי והוא חזר לארץ ישראל כרבי. אך כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה עזב את ארץ ישראל ושב לגליציה. הוא התיישב בטורקה (מזרח גליציה) ונפטר שם: כ"ח באדר תרצ"ח (1938).

לרבי שמעון-שלמה מאוליק, שנפטר צעיר, היו עוד שני בנים, ר' אלתר-יוסף-דוד ור' הירש-לייבניו המתגורר כבר כחמישים שנה [משנות ה-20 של המאה ה-20] בדוקלין.

הרבי אלתר-יוסף-דוד היה חתן של ר' חיים הגר, הרבי של אנטין, ובזיווגו השני היה חתן של הרבי ר' שמואל מסלונים. הוא היה הרבי משנת תרנ"ז (1897). ר' אלתר-יוסף-דוד מת באורח טרגי מידי המרצחים הגרמנים.

ועתה לדיווחו של שלמה צם:

ביום שלישי, 12 באוגוסט 1942 [! כנראה 2.8.1941 ראו להלן ע' 50] באו אל אוליק עשר משאיות כבדות ובהן חיילים נאצים רבים. עם שחר כנסו אל היודנרט של הגטו והודיעו כי על כל היהודים לעבוד.

הנאצים עברו מבית לבית וחטפו יהודים. זה נמשך משעה שמונה בבוקר עד השעה שלוש אחר הצהריים.

מספר מסוים של יהודים הסתתרו בבונקרים ובמקומות מסתור אחרים. היהודים שנחפסו הובלו אל טירת הנסיך רדזיוויל. בין היהודים החטופים היה גם הרבי ר' אלתר-יוסף-דוד.

בשעה אחת-עשרה הוציאו המרצחים הנאצים 60 אנשים צעירים, ותבעו מהם לצעוד. דדשו מכולנו לשיר שירים רוסיים.

נאלצנו לשיר ברוסית "קפוצ'יה מגוצ'יה". אם לא שרנו בקול רם, הכו אותנו הנאצים מכות רצח.

כן, כשאנחנו צועדים, באנו לבית העלמין. שם היו מוכנים שלושים אתי חפירה, וחילקו אותנו לשתי קבוצות.

שלושים חפרו במהירות את קבר האחים, תחת ברד מלקות, ושלושים נחו. לאחר מכן חפרו השלושים האחרים, והראשונים נחו. לאחר שהתחלפנו פעמים אחדות ראינו כי רגעינו ספורים.

בסמוך אליי עמד המורה לעברית מ' אפסייטיק, הוא לחש בעברית: "להחפזר", "להימלט".

בצאתנו מקבר האחים, שחפרנו במו ידנו, ברחנו, חמישה-שישה אנשים, והתפזרנו לכל עבר.

פרץ ירי בהול. מיד נפלת. ידי דיממה. פניי היו מגואלים בדם שמרחתי. הנאצי שרדף אחריי, סבד שאני מת והמשיך לרדוף אחרי הבורחים האחרים, בינתיים זחלתי אל תוך שיחי ענבי שועל.

שכבתי בשקט וראיתי את השלמת קבר האחים. הנאצים פקדו על כולם להיכנס אל תוך הקבר הגדול, ושם נורו מיד. כעבור דקות אחדות באה מטירת הנסיך רדזיוויל המשאית הראשונה.

הברית הוזת, שוטרים אוקראינים החלו להשליך מן המשאית קרבנות שהומתו בגז, וזרקו אותם אל קבר האחים.

צופה באלם מבין השיחים, ראיתי כי אין זו משאית רגילה אלא תא גז נייד.

היהודים הוצאו מן הטירה, השליכו אותם אל תוך המשאית. ברגע הראשון חשבו כי מובילים אותם למקום עבודה, אך כשנסגרה דלת הרכב, החל לזרום גז מוות וכל היהודים נחנקו בו.

ראיתי כי מיד באה משאית שנייה, שלישית, רביעית, סך הכול עשר משאיות. בדרך זו חנקו הגרמנים ימ"ש ביום ההוא 800 קדושים בגז, וקברו אותם בקבר האחים הגדול.

בעזרת היודנרט פיתו הגרמנים את היהודים להיכנס לגטו. הם אמרו כי חופסים גברים בלבד, ויובילו אותם אל טרוכנברוד [טרוכמברוד, זופיובקה], מרחק 22 מיל מאוליק. הנשים האמינו, והחלו להביא צידה לדרך. כך הביאה מלכהלה, בת הרבי של אוליק, טלית ותפילין ופיסת לחם לרבי.

הרבי אמר לה: "ישועת השם כהרף עין", היי בריאה בתי היקרה".

והבת השיבה: "סע לשלום ושוב בשלום". היא לא ידעה כי הוא נפרדת מאביה, הרבי, ורואה אותו בפעם האחרונה.

הנאצים היו לבביים, והרשו לנשים להביא מזון ובגדים לגברים. בדרך זו ביקשו להוליק שולל את האנשים ולהובילם בשלווה לאבדן הנורא.

יחד עם הרבי ועדת היהודים הגדולה נתפס ביום ההוא גם הרב חזקן מאוליק, המקובל בן ה-82, ר' משה רוטנברג.

ידוע לנו גם כי בנו של הרבי, ר' הירש-לייבנו מלוצק, מת על קידוש השם מיד עם כניסת הגרמנים אל לוצק.

הרבי ר' הירש-לייבנו היה חתן של הרבי ר' מרדכי-יוסף-משה, הרבי של סוליצה. עוד בחיי אביו היה לרבי בלוצק, והחסידים בנו שם למענו בניין.

כך נגדעה השושלת של אוליק בפולין.

מתוך הפרק: חסידות וחסידיים, ע' 156 – 160.

שמעון כץ יהודים בעיירה

אין בכלל אלא מה שבפרט. אין פירוש הדבר שתמיד משתקף הכלל בכל פרט, עם זאת אין לבטל את הפרט במחי יד. כרגיל, כל יהודי באוליק היה עולם בפני עצמו, אך כשנכיר "עולמות" כאלה נקבל ממילא מושג על העיירה בכללה.

משה שפצ'וק

חמיד אפשר היה לראותו עם אסל על כתפיו, נושא שני זליים מלאים מים. איש פשוט, יהודי עמל, ישר עד מאוד.

למל

אף הוא שואב מים, גבוה, רחב גרם, כתפיים מגובנות. כל חייו סבל מאסטמה, אך מעולם לא הוציא מפיו את הסיגר שגלגל בעצמו. את שני זליי המים שהיה מביא מן הנהר חילק בין שתי בעלות בית, בטענה שלהביא לכל בית שני זליי מים בבת אחת, קשה לו.

יחזקאל שואב המים

מי מאתנו אינו זוכר את יחזקאל בשבתו לעת ערב, לאחר העבודה, בדירת המרתף שלו, סמוך לחלון, שותה תה. על השולחן ניצב סמובר הנחושת שאדים עלו ממנו, ולאורך השולחן הארוך ניצבו ארבעים כוסות מלאות תה. יחזקאל גבה הקומה היה מרוקן את כולן, ולאחר כל לגימה מן הכוס שאף מן הסיגר.

הוא חי בגפו. לא התחתן. איש ישר אך תמיד עצבני. תכופות עמדו ילדים ליד החלון לספור את הכוסות שעל השולחן ולהביט בו שותה. כשהבחין בהם היה מגרשם, ופעמים רבות החיז עליהם מים.

שיע סטפניר

היה מעיין של תורה, גם נחשב חכם, אך בעל עצבים חולים. לא אוכל לשכוח את המראה, איך היה נשען על עמוד הטלפון, ידו חובקת את ראשו, ודיבר טלפונית. חמיד סיים במשפט ברוסית: "כאן מדבר שיע סטפניר".

ביום שישי, בבית המרחץ, היה מטפס לספסל העליון, חובט בעצמו כחוגן [בצרור זרדים] וצועק בקולי קולות: "שפכו פנימה עוד דלי מים, שיחיה לוחט וצורב".

יוסל בזגון

הם היו שני אחים, אברהם ויוסל. אברהם הוביל נוסעים לתחנת הרכבת, יוסל הוביל משאות הלך וחזר לרובנה ולסביבה.

"יוסל, מה נשמע ברובנה?" – נהגו לשאול אותו בשובו.

"שתשרף רובנה כולה – היה משיב – חיפשתי דג מלוח ברובנה ולא מצאתי". את המליח היה מחפש בחנויות אריגים או נעליים.

זכור לילה מואר. יוסל עמד, מכוסה שלג, על הגשרון שעל הנחר, וצעק כמי שהורגים אותו: "משטרה!" כששאל אותו פלוני: "יוסל מה אתה צועק?" השיב בנחת בחיוך: "מפקד המשטרה צריך לתחנה, הוא הזמין אותי במיוחד, כדי לחסוך נסיעה אליו אני קורא לו לכאן".

אריה נקונצ'ניק

שודדים פולנים הרגו אותו בהיותו בדרך. היה יהודי הגון ואהב לעשות טובות ליהודים. ביתו שימש אותנו במשך שנים אחדות כאולם חאטרון. סיפרו עליו כי בשמחת תורה, בעת שהיה בגילופין, היה מעלה לבימה, שם קראו בתורה, את בנו הבכור בנימין וצועק אליו: "בנימין, ייכנס הרוח באבין, אמור כבר יתגדל, אמור כבר ויתקדש".

מי יודע, אולי ניבא לו לבו את קצו.

בנימין של אריה

היו לו פנים צוחקים ועיניים חיוניות. היה בעל עגלה. בחורף נהג תמיד לחגור את אדרת השער שלו במגבת בד לבנה. נשמה טובה, חיפש לעשות טובה לכל אחד. אך אביו היה למי שנגע בו בעת שהיה נרגז. אותה שעה, סכנה הייתה לעמוד לידו.

שמעון שרייבר

היה יהודי בא בימים. לימד ילדים קרוא וכתוב. מזה בלבד לא הייתה פרנסה, והוא נהג מדי יום חמישי לחלק מספרים בבחים, להגדלת דג גדול לשבת. כששאל אותו פלוני בבדיחות:

“ר’ שמעון, אולי תעשה, שגם אתה תזכה פעם אצלך בדג?”

“איך אוכל לעשות זאת – הצטדק כמעט בבכי כשדמעות בעיניו – הרי זו הגרלה, ומי שמושך את פתק המזל, הוא הזוכה בזכייה הגדולה”.

מוטל שרייבר

היה לו חדר מוזרני פרטי. אני נמניתי עם תלמידיו. הוא לימד גם רוסיית וחשבון. מדי יום בשעות הבוקר היה משאיר אותנו לבדנו בחדר והולך העירה לסחור. מובן כי אנחנו, התלמידים, [לא] ישבנו וחיכינו לשובו. בקיץ עשינו ויברח לנהר, שהיה מעבר לחדר, לרחוץ ולשחות. כשהרבי, ר’ מוטל, שב מן השוק ולא מצא אותנו, תפס בידו מקל גדול ורץ עמו לנהר, הכה על ימין ועל שמאל, ובעודנו עירומים הריץ אותנו לחדר, כשהוא נושא עמו את הבגדים. כך רצנו ברחוב והוא בעקבותינו.

כעונש שילח אותנו לבתינו, ולאחר מכן סיפר לכל אחד מהורינו על חטאינו, מעט ביידיש ומעט ברוסית.

משה חאלאמורש וחיים-לייב השדכן

שני יהודים, כבר בשנות השבעים לחייהם. לשניהם, זו בצד זו, חנויות קטנות לדגים ומליחים. כשנכנס קונה אל אחד, החל השני לגדף בקללות שונות: “שתישרף”, “שתבלע אותך האדמה”, “שיבואו עליך כל מכות מצרים” וכך הלאה.

חיים-לייבניו, השדכן, שחק תמיד, אך לאחר שההוא שפך את כל קללותיו, ירק: “טפו, לך לעזאזל, לא שם עליך”. לרוב, בימים של קללות, היה מגלגל במקל חבית ריקה לאורך השוק עד לביתו.

ר' איסר מלמד

ר' איסר מלמד, היה מלמד דרדקי. אהב את הילדים והתמסר אליהם. בשעה שלימד אותנו, נהג לשתות תה, כעשר כוסות. מילוי הכוסות והגשתן לו, היו מלאכתה של הרבנית, אף היא אישה טובה.

הוא הרבה לעשן. תוצרת עצמית. פיטום העטיפות היה המלאכה שלי. על מישחו אחד לא סמך.

ניסל קולטון

לאחר מלחמת העולם הראשונה, פרצה אצלנו מגפת טיפוס. גם ניסל חלה. התגוררנו אז אצל אביו, לייבקה קולטון. כאשר ניסל חלה, אני כבר הייתי לאחר המשבר. נהגתי לשבת לידו ולדבר אתו קצת, כדי שישכח את כאביו.

הייתה לו אחות נשואה מחוץ לעיר. בבואה לבקר אותו, הביאה לו מתנה – מחרוזת תאנים. ניסל ביקש לחלות את התאנים למראשותיו, מעל למיטתו.

זמן-מה היו התאנים תלויות שם. ערב אחד באה לבקרו כלתו, ברכקה שדה. הוא ביקש לכבדה בתאנים – והילד איננו. התאנים נעלמו. הוא נתקף עווית וצעק:

"היכן התאנים שלי?! מי אכל את התאנים שלי? (אכלה אותן אחותו עצמה). הנה יושבת לידי ברכקה, הייתי נותן לה האנה, כל מבקר הייתי מכבד בתאנה [בתרגום ניטל העוקץ. בידיש המשמעות כפולה. א פייג – האנה וגם אצבע משולשת].

ר' ברל של יוכבד

היה יהודי מלבב, בעל זקן ארוך לבן ופנים מחייכים תמיד, ולכן מלאי חן. התלוצץ עם כל אחד, ותמיד הייתה רוחו טובה עליו. היה חבר מועצת העיר.

מאז נפל בנו כנוטר בחיפה, לא מצא עוד מנוחה.

היה בן בית בחצרה של הרבנית הזקנה. היה אפילו "שר החצר".

פעם אחת, נתקלו בו הולך בערב בסמטה שבין חצר הרבנית וביתה של רבקה חאשקלס [מאשקלס].

"מאין אתה הולך, ר' בורל, בשעה כה מאוחרת?" – שאל אותו פלוני.

"זה עתה ירדתי מן הרבנית" – השיב (הרבנית גרה בקומה השנייה), הוא רצה כמובן לומר שזה עתה ירד במדרגות, אך ליצני העיירה החלוצצו על כך זמן רב.

מתוך הפרק: אישים ודמויות, ע' 219 – 226.

מאיר בן ישי (גרינשפון) אבי, שמעון בן משה של ציפה

זמן-מה היה אבי, שמעון בן משה של ציפה, גבאי אצל הרבי, ולימים קיבל את הגבאות אחיו דוד. היה חזן קבוע, ומתיקות תפילותיו בימים הנוראים ובחגים היו שם דבר בעיירה. לא לב יהודי אחד שבר בבכותו את עשרת הרוגי מלכות או בחפילת "ונתנה תוקף". נהרות של דמע שפכו הנשים.

הוא מת מיחת נשיקה. בערב שבת י"ד בטבת, כשאמי נסעה לרובנה להכין את טקס בן זכר לילד שנולד לאחי משהקה, הוא, שנמנע ממנו לנסוע לרובנה בשל חילול שבת, הודיע לה כי ביום שלישי, לברית, ידאג לבוא. אשתו של ר' מוטל השוחט, שגרה בעת ההיא בדירה שלנו – רגילה הייתה להשכים קום מדי שבת ולהקשיב למתיקות קולו, קורא את פרשת השבוע ופרקי תהילים שנהג לשיר בשעות הבוקר – הבחינה כי בשבת ההיא אחר אבי משום-מה לקום. היא הפנתה את תשומת לבו של אחותי רחל, שלא הבחינה, בראותה אותו ישן ופניו אל הקיר, כי בלילה השיב את נשמתו, בלי אנחה אפילו. הוא גווע בדיוק בשעה שהתאורה החשמלית, בשל השינוי בשירות, כבתה לחצי שעה.

בהלוויה השתתפה כל העיר. טמנו אותו סמוך לאוהל הרבי. בעת ההיא היה זה מן המכובדים במקומות בבית הקברות.

אמי, מה חבל, נאלצה לשאת על כתפיה החלשות את עול הכיבוש הגרמני, שמרבית העיירה נשאה, והייתה, לפי מה שסיפרו לי, בין ה-500 אשר נחנקו בטירה.

על אחותי רחל סיפרו לי כי כאשר השומר הגרמני שלהם, הבחין בגנבה של כמה תפוחי אדמה, ודרש את הסגרת הגנב, מאיים לירות בכולם ללא יוצא מן הכלל, היא נטלה את האשמה על עצמה וכך הצילה חבורה שלמה של עצירים. היא נפטרה בעונש של מלקות אחדות ובהזרה לא לחזור על פשעים כאלה.

מתוך הפרק: בית אבא אימא, ע' 254 – 255.

מאיר בן ישי (גרינשפון) אברהם-חיים גולדברג

אברהם-חיים החייט, התגורר במרחק לא רב מסבתי רבקה מאשקלס. הזכר את אוליק של הימים ההם, ימי מלחמת העולם הראשונה, ייזכר בוודאי באברהם-חיים, איש העמל השקט, שחי לו בשקט ובצניעות מחייטות, וגם עסק בענייני הכלל, שלא על מנת לקבל פרס. במשך כל השנים היה גבאי החברה קדישא, מדי שבת בראשית ארגן קידושא רבא לאנשי בית הכנסת שלו. הוא יצר קשר עם עיירות שכנות, וביקש כי אם מצויים שם עריקים מן החזית הרוצים להסתתר, הוא מוכן להסתירם במרתף שלו. כך קיבץ אצלו ארבעה-עשר יהודים, ארגן למענם בונקר במרתף שלו, דאג להם למזון, משקה וביגוד, כמעט עד סוף המלחמה. כאשר, בגלל הלשנה, תפסו אחד מהם, ועל אברהם-חיים איים עונש מוות, הסתכנה למענו כל העיר, עם הרבי בראש, והודות לשתדלנותם הוא ניצל.

יהיו מילים ספורות אלה, מנחה לדמותו המאירה של אברהם-חיים החייט, בעיירה שלנו אוליק.

מתוך הפרק: בית אבא אימא, ע' 256.

שלמה צם הנדבן שלמה נודלר

ברחוב ברק יוסלביץ' באוליק, על שפת חנהר (פוטילובקה), ניצב בית קטן לבן, אשר בו גרו שלמה נודלר [נודליר], אשתו וילדיו: יעקב, מינדל, מגדל, נחמיה ובת הזקונים היפה יוכבד.

בראשית שנות ה-30 [של המאה ה-20] שלמה קיבל לרשותו את הטחינה, מטחנת הקמח של ציילינגולד וגם את טחנת הקמח בטורצ'ין, מגרשון גולדברג [גלברג?]. במרוצת הזמן היה לעשיר גדול, בעל נכסים [בקנה המידה של ווהלין].

בזמן שכל הקבלנים והספקים האחרים היו מעורבים מעט שעורים או טובין, היה שלמה איש אמת, סוחר הגון ביותר. בשתי עגלות קמח חיטה לא השתרבה מעולם אף לא ליטרה אחת של שעורה. היושר הוכיח את עצמו, שק קמח שלו היה שם דבר בוורשה, למברג, קרקוב, גדיניה [גדנסק]. בשעה שלפידות הגדול מלוצק, מכר קרון אחד של קמח, היה הספק קונה מטחנות אוליק עשרות קרונות קמח.

שושלת אוליק סבלה רבות מן הבולשביזם שכבש אל לב חסידי אוליק. הם גרו בז'יטומיר, רדיוויל, שפטובקה, ברדיטשב – עד קייב. הבולשביזם קרע את שלשלת הזהב, והרבי של אוליק, ר' אלחנן-יוסף לנדאן, נותר עם אוליק, רובנה, לוצק, טרוכנברוד, דובנה, חמש ערים בלבד מתוך למעלה ממאה. היו זמנים שהמחסור שרר בחצר. לנדבן שלמה נודלר נודע על כך – והם יצאו מאפלה לאור גדול.

ישיבת נובהרודק [נובוגורודק], ובה שלושים וכמה תלמידים, הייתה בשפל המדרגה. ראש הישיבה, ר' גרשון גולדברג, ממש רעב, כשהגיע הדבר לאוזני ר' שלמה – קמה הישיבה על רגליה כבשנים קודמות.

בשלוש-ארבע השנים האחרונות [שקדמו למלחמת העולם השנייה] החל הממשל הפולני להכביד את ידו על האזרחים היהודים. לא קם עדיין ההיסטוריון שיתאר בגווניו מקוריים, כיצד ניסה הממשל המחוזי בלוצק לעלות על היטלר בגילויי אנטישמיות וברבריזם.

אחת הגזרות המרושעות הייתה: שבא הסטרוסטה עם חבורת פרחחים, הרס שמונה בניינים ישנים, ודרש מן היהודים לבנות בתים חדשים וגדולים. וכסף? היכן ייקחו עניים כסף לבנות בתים?

לאחר ההרס, השתרכו המשפחות הנטושות עם חפציהן לבית הכנסת, שטופות דמע, מדוכדכות ונואשות. לא ניתן לשכוח את שעת בין השמשות, כשבא שלמה נודלר עם כמה מאות זלוטי ופנה אליהם בזו הלשון:

"נצח ישראל לא ישקר! אחיות ואחים, הרוצחים הפולנים הרסו את בתיכם, אך אל תיפול רוחכם! הרי לכם מעט כסף, קנו את הנחוץ לכם, ועם הזמן תחגגו את חנוכת הבית, אל דאגה, עם ישראל חי!"

הממשל הפולני החל לפשוט את העור ממוכרי תבואה זעירים, והם נאלצו לסגור את בתי העסק שלהם. וכאשר באו מים עד נפש – היה מופיע הנדבן כאח לצרה.

באוליק היו בשעתם שני קיבוצים. חלוצים צעירים עבדו בהם בהכשרה, ולאחר מכן עלו לארץ ישראל. קיבוץ גדול של "החלוץ" על שם בר בורוכוב, וקיבוץ קטן יותר של "המזרחי" על שם הרב ריינס.

בזמנים שבקיבוץ בורוכוב התהלכו עשרות מחוסרי עבודה, היה ר' שלמה נודלר מעסיק אותם בטחנות חקמח שלו. בתצלום: פינחס פינקלשטיין

באחד החורפים היה המצב בקיבוץ ריינס רע ומר. הרוב מקרב עשרים ושישה החברים התהלכו ללא עבודה. שלוש חברות חלו, והמצב היה חסר תקווה.

לאסיפה, שיזמן מנדלה טרנה, הוזמנו פלטיאל סטפניר, יצחק קמח, מיכאל ארקדיר, פינחס פינקלשטיין, אהרקה מילר, יעקב קרופניק, הרשלה טריש, וכותב שורות אלה.

פלטיאל סטפניר הציע לסגור את הקיבוץ.

פינחס פינקלשטיין דרש שכל אחד יתן 10-15 זלוטי.

הרשלה טריש התנדב לבקר אצל ידידיו ועזב את הישיבה. בתצלום: הרשל טריש

כעבור מחצית השעה חזר עם ר' שלמה נוצלר, ולאחר שמנדלה סרנה
חיאר את המצב, הלם ר' שלמה בשולחן:

"קינדורלעך, סרטיפיקטים אין לי, לכן אדאג לכם ללחם. אתם בניו
ובנותיו היקרים של העם היהודי, אתם בונים את ארץ הנביאים,
התחזקו, מצפים לכם הרי יהודה, עמק יזרעאל ואולי גם המדבר בנגב.
אני מתנדב לעזור לכם בעבודה, בלחם ובתרופות". כאשר שמענו כן
ראינו.

אט-אט קרבו ימי האימה, ימי שקיעת הימים של חורבן אירופה,
והחורבן הנורא ביותר של העם היהודי במשך כל תולדותיו.

באותם ימים של 1939, עשו שני הדגנרטים, סטלין והיטלר, יד אחת
וחילקו את פולין.

כשנכנסו הבולשביקים לאוליק, החלו להוציא את הבורגנים והסוחרים.
נכחתי פעם בבית הדין בעת משפט. נאשמים – סוחרים אחדים,
ספרסרים. על כס הנאשמים ישב הנידון מוטקה.

שופט: "מה מכרת?"

מוטקה: זוג נעליים שלי.

שופט: בכמה?

מוטקה: במאתיים רובל.

שופט: כל כך בזול?

מוטקה: כבר נעלתי אותן ארבע שנים.

שופט: מדוע עשית זאת?

מוטקה: לאשתי חנה ולשלושת ילדי לא היה לחם!

שופט: חמש שנים בסיביר.

ואז נכנס פרומקה פרובס בן השבעים.

שופט: מה מכרת?

פרומקה: זוג גרביים ישנים.

שופט: גרביים?

פרומקה: כן גרביים ישנים, שלי, משומשים.

שופט: ברוסיה המסחר אסור.

פרומקה: מעולם לא סחרתי, רציתי לחם.

שופט: לחם?

פרומקה: כן לחם, פרוסת לחם.

שופט: חמש שנים בקזחסטן.

לאחר מכן חקר החבר-שופט את פייסי לטז'ניק.

לאחר מכן התנפלו "החברים" על יצחק ברנשטיין, אהרן ברנשטיין מתחנת הדלק, אליעזר קצבמן, אליעזר קפלן ואחרים. לא חלף זמן רב והם הוגלו לסיביר לנצח נצחים.

בעת שאסרו את שלמה נודלר השחיר הרוחב מאדם. מאות באו להביע התנגדות, וללמד זכות על הנדבן בעל הלב.

אנשים השתרעו על הכביש בזעקות:

"החבר נודלר הציל אותי!"

"החבר נודלר האכיל את בני ביתי!"

"החבר נודלר היה אב לחמשת יתומי!"

"קודם שאתם לוקחים את החבר נודלר אני רוצה שתירו בי מיד, תירו!"

"אברהמלה הגוסס צרח עד לב השמים: תאסרו אותי, הנה אני!"

וברכהצ'ה שלו, הגיבנת, ייבבה: "אותי, אותי, אותי!"

בינתיים התקרב קופלה שואב המים, שהצטמק מיום ליום, ואמר: "חבר נודלר לא היה גביר, כל מה שהיה לו נתן לעניים, הוא היה חובב הפרולטריון, אחד משלנו!"

בריינדלה, התגרנית מוכרת הפרות, צעקה בקולי קולות: "כל חודשי החורף, כשלא היו לי תפוחים למכירה, קיבלתי בבית זה את מחייתי!"

הפגנה שכזו לא ראתה אוליק. ואכן, המון העם גבר על הגזרה, והנדבן היקר, בעל היד הרחבה, יצא זכאי ביום ההוא.

ובינתיים קרב 22.6.1941, והצבאות הגרמנים ריסקו את הבולשביקים בכל הנתיבים. מאוליק הם נעלמו כעכברים שהורעלו.

ב-5 ביולי 1941 הופיעו 27 מפציצים כבדים מדגם מסרשמיט והפציצו את אוליק באכזריות. שמונים בחים עלו בלהבות נוראיות. בהם גם ביתו של שלמה נודלר. בהיותם על גדות הנהר פוטילובקה, נכנסו מאות יהודים למים עד לאוזניהם ואף עד מעל לראשם, וכך ניצלו. כך ניצלה גם משפחת שלמה נודלר ואשתו.

חלפו שבועות אחדים, אנשים קלטו עד כמה הם אבודים, והחלו להתחפר. כך חפרה לעצמה משפחת נודלר בחורבה בונקר גדול עמוק, והחלה לסבול בו.

אף שגרמניה הנאצית החריבה ורמסה את פולין, שיתפו הנרמסים פעולה עם הרומסים בהשמדת היהודים ובחיסולם. וכך היה על ר' שלמה להישמר מ"ידידי" הפולנים, שלא יצביעו על שליומקה, שהיה בעלים של טחנת הקמח של טורצ'ין. הטחנה המשיכה לפעול כבעבר.

הימים נמשכו אט-אט. יום – שנה, יום – נצח.

מדי פעם נערכו אקציות. היו תופסים יהודים ויורים בהם. תכופות נערכו חטיפות לילות, כביכול לעבודה, אך השוטרים האוקראינים גילו את הסוד המצמית: פה ושם הם "ישנים".

וכך, בחטיפת לילה ראשונה נלקח נחמיה, בפעם אחרת יעקב, ופעם אחת גדרו את מנדלה וירו בו מיד.

באותם ימי חמוז, ימי אימת מוות, נהג שמואליק פוליווינצ'ק להסחוב ולרחות, אולי אפשר להציל חיים, אולי אפשר להשיב נפש של יהודי. ונישאו החזשות כי בבית הרבי ובבונקר-זמליאנקה של שלמה נודלר ממש גוועים ברעב.

באותם ימי אימת מוות, היו עשרות משפחות קרועות, שלא ראו פירור לחם לנגד עיניהן, עם זאת מצאו מוצא בדרכים שונות. נהגו להרחיח דלי מים מן הנהר ובמים החמים החיו את נפשם. בהדרגה נעשה הרעב לעץ, נורא. "הגרונים" בלעו דלתות וחלונות, רצפות עץ ועוד. וכך, אצל הרבי ואצל שלמה נודלר לא היו אפילו מעט מים חמים כי חסדו עצים ומלח.

באותם ימי אימת מוות, החליטה חבורת הפרטיזנים שהוקמה באוליק לבוא באש ובמים ולסייע לשני הבתים. הגיבורים יחיאלקה כץ, יחיאלקה שקרב, וובקה טייטל נטלו על עצמם את המשימה.

בלילה שחור משחור, י"ג בתמוז תש"ב, ליוותי אותם מן הגטו דרך הנהר פוטיילובקה. הם פרקו מנשקו את השומר האוקראיני סולט על הגשר, והשליכו אותו אל המים. כשנכנסו אל טחנת הקמח הגדולה, טחנת טורצ'ין הנזכרת, פגשו בדרך נס את המשגיח הזקן מטרופ לפטצקי. בחבטה אחת נפל. הוא נשבע שלא יסגיר ובלבד שיניחו לו לחיות.

בו בלילה הבריוח דרך הנהר פוטיילובקה שלושה שקי קמח. שק אחד לבית החולים למען הגוועים, שק שני לרבנית וילדיה, השק השלישי לנדבן וסוחר הקמח הגדול בעבר, שלמה נודלר.

שלמה נודלר הבין היטב כי בתמורה למאה אלף דולר לא ניתן להשיג אוצר שכזה בגטו. הוא קם על רגליו, ליטף את זקנו השחור הנאה, שמחציתו הלבנה, הפנה עיניו לשמים ובכוונה עמוקה אמר:

"שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד!"

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 279 – 285.

ברל גל צעדת המוות של יהודי אוליק

ביום שישי, 27 ביוני 1941, צעד הצבא הגרמני אל תוך אוליק. היה יום שמש נאה. שכנתנו, גברת ויינברג, נכנסה במרוצה, בשמחה גדולה:

"השבח לאל!" קראה מביטה בתקרה.

"מה שבח לאל – התכעס אבי – משיח בא?"

"אבל הרי לא יפציצו עוד – השיבה בעיניים נוצצות – שיהיה כבר כך, העמקך שלא יפציצו".

מיד בא לעיריה מפקד צבאי גרמני, והחלו הצרות. הצו הראשון שלו היה: שיביאו היהודים את כל הזהב שברשותם וחפצי ערך אחרים. "העובר על הצו, וימצא אצלו זהב לאחר המועד שנקבע, יירה לאלתר".

כל אחד בעיריה הבין מיד, כי פטור בלא כלום אי אפשר, שעל כל אחד לתת חלק. עניים נתנו בבת אחת מה שהיה להם. אמידים נתנו אמנם יותר, אך השאירו לעצמם משהו.

המפקד לקח את הזהב, תוך שהוא מאיים באצבעו. כעבור ימים אחדים המשיך בדרכו לחזית, למזרח. במקומו באו שני, שלישי, לכל אחד מהם היו דרישות, והם מצצו מן היהודים, כל אחד בדרכו, כל מה שניתן: זהב, שעונים, שטיחים, חליפות, מגפיים וכך הלאה. החזית נעה במהירות קדימה. החיילים הגרמנים הבטיחו כי כעבור שישה שבועות יכבשו את רוסיה כולה, לאחר מכן אנגליה ואמריקה, ואז ישלטו בעולם כולו. שום גרמני לא יצטרך עוד לעבוד. כל גרמני יהיה שליט ומושל.

הגרמנים לא רצו להמתין עד אז, עד שישתלטו על העולם. בכל מקום אליו באו החלו לנהוג מיד כבעלי בית. בלוצק התיישב גביטס-קומיסר עם המטה שלו, וחיש קל שלח זונדר-פיהרר ואנשי עזר לכל אזור. הם הקימו רשויות מבצעות, ומשימתן הייתה לשלוח לגרמניה תבואה, בשר, עץ, זהב, חומרי בנייה רבים ככל האפשר, צעירים חסונים לעבודות כפייה. מונו גם גרמנים, אנשי אס-אס, שהחלו לארגן טירות ואחוזות נטושות, להוביל מהן כל מה שניתן, והקימו משטרה אוקראינית, שסייעה להם לבצע הכול.

לאוכלוסייה היהודית בערים ובעיירות החלה סדרה חדשה של צרות. הגרמנים הקימו בכל מקום יודנרט, שנדרש לבצע את כל פקודות הגרמנים ביחס לאוכלוסייה היהודית. הפקודה הרווחת הראשונה, כמעט לכל היודנרטים, הייתה: עד למחרת בבוקר חייבים להכין ולרהט היטב חדרים (20 לפחות), עם מיטות ניקל, מצעים צהובים ושמיות, משי, ארונות מודרניים נאים, שולחנות וכיסאות, שולחנות כתיבה, שטיחים וכיוצא באלה. על היודנרטים היה להשיג זאת מיד. באוליק, הביא היודנרט מיד את הכול אל הטיירה, שם התאכסן המטה. הגרמנים לקחו, ומיד הגישו הזמנה נוספת: שעוני זהב, חליפות, מגפיים, פרוות. הם דרשו גם נערות יהודיות לעבודה, היודנרט סיפק גם זאת.

מנהלות העבודה היו שיקסות אוקראיניות ופולניות. הנערות היהודיות העדינות, שמעולם לא עשו עבודה קשה, נשאו דליי מים כבדים, שטפו רצפות, מדרגות, כיבסו, ניקו בתי שימוש, טאטאו חצרות וכל עבודת פרך; בשעת מעשה הוכו וגוזפו בידי המפקחות הפולניות והאוקראיניות. הנערות היהודיות שתקו, המסכנות, והודו לאל על מעט המזון שקיבלו. שהרי עלול להיות גרוע יותר, העיקר לעבור הכול ולשרוד.

ביום רביעי בבוקר, 3 ביולי 1941 [? להלן ע' 50 להשוואה], נכנסו לעיירה שתי משאיות גדולות עם אנשי צבא גרמנים. הם דיברו ביניהם בקול רם, החלוצצו וצחקו. הם נסעו היישר אל הטיירה. היהודים נרעדו. הלב ניבא משהו. הייתה השערה. מפי טבחית שעבדה בטיירה, נודע כי הגרמנים באו לביקור ממושך. הורו להכין למענם ארוחת צהריים וערב.

השוטרים האוקראינים נקראו מיד לטיירה, והגרמנים, שזה מקרוב באו, קיימו עמם התייעצות קצרה. השוטרים שבו מיד לעיירה. היהודים היו סקרנים לדעת באיזה עניין התייעצו שם. אך החדשות העגומות לא השתחו זמן רב. בדיוק בשעה אחת-עשרה בבוקר יצאו האוקראינים לרחובות והחלו לחטוף יהודים, לעבודה כביכול, האיצו בהם ללכת אל הטיירה. יהודים הסתתרו מיד בכל מקום שניתן, למעט זקנים וילדים. האוקראינים רצו מבית לבית וקראו בפראות: "יהודים לעבודה". הם גררו זקן ונער, כל מי שמצאו. מי שלא הזדרז ללכת, הוכה באכזריות. הדם ניגר. אנשים לקחו עמם אוכל, כסף, מעדרים.

חנה וזלית כ"ר, תרי"ט סמטון כ"ד

כך קיבצו כ-600 אנשים. בהם הרבי של אוליק, משה של ולה (כץ), מוטל של בלומה, מוטל פינקלשטיין, שלמה שולמן, יצחק ברנ[נ]שטיין [?] ואחרים. הגרמנים (אנשי אס-אס כפי שנודע לימים) קיימו "חקירה" בציניות רבה, לאחר מכן זה נשא את השם: אקציה. בעיקר שאלו למקצוע ועיסוק, ודרשו להניח את כל הכסף שברשותם, שעונים ומסמכים. מאוחר יותר שחררו כמה אנשים, מייצרי שמן. עשו זאת לבקשת האוקראינים, נחוץ היה להם מי שיכין שמן, הם לא ידעו כיצד.

לפתע התכנסו השמים עננים כבדים. השמש נחבאה מאחורי ענן שחור. האם בווה להיות עדה למתרחש? מיד החל לרדת גשם חזק. הוא מתך כמו מגיגות, כאילו בכו השמים על החורבן היהודי הגדול. אך הגרמנים המשיכו בחקירתם בדם קר. לאחר מכן שלחו בקבוצות, שלושים יהודים בקבוצה, תחת שמירה קפדנית של שוטרים גרמנים ואוקראינים, שהמתינו להם כזאבים מורעבים לקרבנם. כך הובילו קבוצות בזו אחר זו ליעד לא ידוע. איש לא העז ללכת בעקבותיהם לראות מה קורה לאנשים אלה. דודי פליק היה במקרה ברחוב, ומשלא היה לו היכן להסתתר נכנס למספרה של יעקב איימקליכט. אשתו של יעקב נעלה את שניהם על מנעול ובריח. הם ישבו שם נעולים יממה תמימה. לאחר מכן סיפרו כי בדממת הלילה שמעו יריות בלתי פוסקות של מכונות ירייה. לאחר מכן הבחינו האנשים בבית העלמין בבור מרובע גדול, שהאדמה בו הייתה משוקעת מעט, ומתן היה לסמן בדיוק את קווי המחאר של הבור. מצאו שם גם פיסות של טלית קטן, ואחדים קבעו כי הוא של הרבי. מצאו גם גרביים, מכנסיים ונעליים. פולנים, שגרו בקרבת בית העלמין, סיפרו בסוד סודות כי ראו כיצד ירו ביהודים שהובאו כל פעם אל שפת הבור, ולאחר מכן כיסו את הבור.

"א באב תש"ב (25.7.1942). אחד הימים הטרגיים האחרונים של יהדות אירופה, ומן הימים הנוראים ביותר בגטו של עיירתנו האומללה, אוליק. יום ככל הימים האחרים, מלא פחד ואימת מוות; עשיר בניסיונות חיים ובהלמות הלב. יום – שנה, למעשה, ככל הימים

האחרים. כל יום בגטו וצרותיו. לא היה יום שניתן לנשום בו מעט לרווחה, להשיב את הנפש.

הגטו היה מגודר בגדר צפופה של תיל דוקרני. חל איסור חמור על יהודים לצאת, ועל נוצרים להיכנס. ביקור בגטו היה בו סכנת עונש מוות, גם לנוצרים, אין יוצא ואין בא. חל אף איסור חמור על שני הצדדים להתקרב אל הגדר. המיליציה האוקראינית השגיחה על כך היטב. העובר על הפקודה, הוכה בידיהם לא פעם עד מוות.

מן הגטו הובילו שתי יציאות. תחילה ניצב בשערים משמר אוקראיני, לימים הועבר התפקיד למשטרה היהודית. הזנדרמים היהודים לא היו טובים בהרבה מן האוקראינים. הם הקפידו היטב למי אפשר לתת לצאת ולמי לא. לא סירבו לשוחד, רצונך לצאת – שלם. ולשם מה צריכים יהודים לצאת מן הגטו? לקחו עמם חליפה אחרונה, זוג נעליים אחרון, כדי להמיר בפת לחם וכמה תפוחי אדמה, מעט תוצרת חלב ושומן למען הילדים הקטנים. מחירים לא היו כלל. כשהשתכנע הגוי כי הוא חוטף מציאת, רק אז החל להתמקח. ומי היה מתמקח אז, לקחו מה שנתן הגוי ומיהרו לשוב לגטו. עם מעט מזל, הניחה המיליציה היהודית לעבור בשלום, והיו מרוצים. הדרישה היחידה והמטרה היו – לשרוד, לעבור את האבימה. כולם היו בטוחים במפתלי של היטלר וכל אחד רצה לשרוד ולהגיע לזה.

גם על הגדר התנהל מעין מסחר. השכם בבוקר, עוד לפני זריחת החמה, אפשר היה להבחין בדמויות כחושות מצומקות של גברים ונשים, בעיקר זקנים, שמסרו את חפציהם האחרונים בתמורה לפיסת לחם ותפוח אדמה אחד, חתיכת ירק או פרי.

הימים שלאחר המועד הנזכר לעיל היו כאמור קשים, עקובים מדם. החיות ההיטלריסטיות השתוללו ברחבי אירופה כזאבים רעבים נסערים. מדי יום ציפו לנפילת סטלינגרד, ולאחר מכן נפילת רוסיה כולה. מצב רוחנו הורע בהתמדה. ישבנו ותהינו מאין יבוא עזרנו. חישובינו לא בישרו טובות, עם זאת קיוונו והאמנו.

דור הזקנים קיים תפילות ותעניות בתכיפות גוברת; שירחם ריבון העולם ויעזור. האחרים נלקחו מדי יום לעבודות כפייה, מדי יום צעדו מאות לעבודה, מלווים שוטרים אוקראינים או יהודים. והם השגיחו,

הן, מה מאוד השגחנו, שבדרך לא ירוץ חלילה יהודי אל גוי לבקש פת לחם, להמיר משהו. את מי לשלוח לעבודה? לכך דאג ה'יודנרט'. גם כאן היו שוחד ופרוטקציה, התרוצצויות ומשא ומתן חשאי.

עבדו בכל מקום. בתחנת הרכבת של אוליק, מרחק 10 ק"מ מן העיירה, עבדו כ-120 גברים ונשים מדי יום ביומו, קיץ וחורף, בהעמסת בולי עץ על הקרונות. אחרים עשו עבודה זחה בצומן, רודצ'קה. שלחו גם לעבודות חקלאיות, אני ושני בנים של פייגה צם, עבדנו אצל הגנן בטירה. העבודה הייתה ממושכת וקשה. היינו חוזרים לגטו עייפים ומודאגים, מבלי לדעת היכן נעבוד מחר.

יום שישי. פשטה שמועה כי ה'יודנרט' מודאג גם הוא. למחר, שבת, חסדים עובדים רבים. אנשים חולים, לאחרים אין מה ללבוש. קשיים שכאלה, להודות על האמת, היו מדי יום, אך הפעם היה המצב ממש קריטי.

לפתע החלו אנשים להסתחר. בגטו פרצה פניקה. מונית ובה הזונדר-פיהור (המנהל הגרמני של העיירה והאזור) עם עוד שני קצינים וקצינה גרמנים באו בבחילות אל ה'יודנרט'. כולם ראו בזה אות רע, בשורה רעה: או ייקחו לעבודה אי-שם בחזית, או משהו גרוע מזה.

הם גילמו את התפקיד של נימוס וטוב לב, מוכנים לסייע בכל אשר יוכלו. ביקשו להראות להם את בית הכנסת הגדול. שם פתחו את ארון הקודש ושאלו על ספרי התורה: "מה זה בדיוק?" יושב ראש ה'יודנרט', פויה בורודטה, איש צעיר גבה קומה, ומפקד המיליציה היהודית, רוזנצוויג, חתנה של הינדה בט, סיפרו על עשרת הדברות, עשר הדברות של משה. "אם כך שמרו אותן" – אמרה הגרמנייה "האדוקה".

לאחר מכן טיילו יחד בגטו, בחנו את הבתים ואת החנויות. "מדוע אין מתקנים את הגג, מדוע אין מתקנים את הדירה?" – שאלו פה ושם. "איך יוכלו אנשים לגור כאן?" ועוד עשרות שאלות מרגיעות שכאלה. ה'יודנרט' הגיש להם מתנה נאה: שעוני זהב, נעליים, אריגים; נהג בהם כבוד רב בעת שנסעו משם.

הגטו נשם לרגע לרווחה. אנשים יצאו ממקומות המחבוא, התקבצו פה ושם לשוחח ביניהם:

”נו מה, אולי בכל זאת נשרוד, נצא בשלום?”

”אם הם מורים לתקן דירות, גגות, הרי זה סימן טוב”.

”ודאי, הם זקוקים לידיים עובדות. אולי היא עיירה של פועלים”.

וכן, רגועה מעט, שכבה העיירה לישון בערב ההוא, רעבה אך בהלך רוח קל יותר. לא עלה על דעת איש כי זו תחבולה ערמומית של רוצחים, שהאסון דווקא כה קרוב!

שעות ארוכות שכבתי ושוחחתי עם הוריי. אבי התמצא היטב בפוליטיקה. טיעוניו הוצגו באופן לוגי. הוא אמר: ”היטלר חייב לנחול מפלה, בשום אופן לא יוכל לנצח את האנושות החופשית. ההיסטוריה שלנו מלמדת זאת. ולאחר המלחמה ודאי

תקום בארץ ישראל מדינה יהודית, מדינות נוספות יזכו בעצמאות. זו תמיד תוצאה של מלחמה טוטלית. יהודים יהיו עם ככל העמים. העיקר לשרוד...” הוא ניסה להוסיף לי רצון להישאר בחיים. נדדמנו

בהקלה. בתצלומים: הוריי וחיה-פיגה גל, הוריי הכותב

הרעש ברחוב העיר אותנו, צעדים נמרצים ומצהלות צחוק של השוטרים האוקראינים. פתחתי בשקט את דלת החזית – ביתנו היה בגבול הגטו – ויצאתי לרחוב. עיניי חשכו. הגטו היה מכותר. רגע עמדתי מלכת מבלי לדעת מה לעשות: להעיר, לצעוק, להזעיק, או לא? לרוץ מבית לבית או אולי להעיר את הוריי ובחשאי לנסות להתגנב במקום כלשהו דרך פרצה. עכשיו אולי עוד הזמן. אך לא, איך אוכל להציל את עצמי, את עצמי בלבד, להפקיר את כל האחרים? חייבים לעמוד על המשמר. התחלתי להתרוצץ בגטו, דופק בדלתות ומעיר, וכינתיים ביקשתי מקום אליו אפשר לברוח. יום אתמול כי עבר, מה פתאום! כל הגטו היה מכותר על ידי אוקראינים. הם ניצבו זה ליד זה

בצפיפות. הם צחקו והתלוצצו. גורל היהודים שעליהם שמרו, לא הטרידם, והגורל היה חתום.

ההמולה בגטו גברה בהתמדה. למרות השעה המוקדמת כבר היו הכול על רגליהם. הרחוב התמלא בבת אחת. "מה מתרחש?" שאלו כולם את כולם. איש לא רצה להאמין כי זה הסוף. אנשים עדיין ניסו לפרש בדרך אחרת. לרמות את עצמם. מישהו הפיץ שמועה כי הם מתעתדים לבצע רויז'ה בגטו. ייקחו את החפצים הטובים וייסוגו. אחרים טענו כי הם רוצים לגייס את הנוער ולשלוח לעבודה בחזית, ועדיף שהנוער יסתתר. כרגיל, מיד התהוו פסימיסטים ואופטימיסטים.

הפסימיסטים: "מה אתם משתטים, לא שמעתם מה עשו עם דובנה, רובנה, קליבן ועם ערים ועירות אחרות?"

האופטימיסטים טענו: "דבר לא יקרה, אוליק היא עיירה על טהרת הפועלים, כולם עובדים. מי יאסוף את התבואה בשדות, עת הקציר קרבה. פלקה, מפקד המיליציה האוקראינית הרי אמר בעצמו כי לפני הקציר לא יקרה דבר. נו, ולשם מה הורתה הוועדה, אתמול, לחקן את הגנות?"

אנשים זקנים ואדוקים התלחשו: "רק נס משמים, רק אלוהים יוכל לעזור לנו". נשים פכרו ידיים, החזיקו בזרועותיהן ילדים קטנים ואימצו אותם אליהן.

בדיוק בשעה שבע בבוקר נכנס לגטו חזונדר-פיהרר, מלווה בשני אנשי אס-אס, והודיע ליודנרט: "אוליק היא יודנריין!" כשביקשו ממנו להסביר את משמעות המילים, חיך חיוך רחב: "מה אינכם מבינים, בשעה שמונה, כלומר בעוד שעה, אסור לשום יהודי להימצא בגטו. כל יהודי שיימצא לאחר השעה שמונה, יירה! כל אחד ייקח עמו את חפצי הערך שלו, אך לא יותר מדי, ומזון לשלושה ימים. אתם תועברו אל טרוכנבורד (עיירה במרחק 25 ק"מ מאוליק, שם עסקו היהודים בעיקר בחקלאות). כיון שהמשאיות שיעבירו אתכם עדיין לא באו, תהיו כולכם בטירה, כי בעיר אסור לכם להיות עוד. זוהי פקודת הפיהרר".

הרחוב היה שחור מאדם. שאלו זה את זה מה לקחת. קשה היה להיפרד ממעט הרכוש. בדיוק בשעה שמונה, פרצו האוקראינים לגטו והחלו להכות ולירות ולגרש את האנשים מן הגטו. הכול נמשך לעבר הטיירה.

שער הסירה, שתמיד היה נעול, היה פתוח הפעם. הדרך משני צדדיה הייתה מאוישת בשרשרת של שוטרים. הם חכו ברובים ובמגלבים, והאיצו באנשים. כשנפלו אישה זקנה או גבר חלש, הרוצחים האוקראינים ירו בהם מיד.

בשעה עשר בבוקר התרוקנה העיירה מיהודים, למעט אלה שהסתתרו במרתפים ובעליות גג. ביניהם היו משפחות צם, נקונצ'ניק, ישראל גרינשטיין. הגרמנים והאוקראינים החלו לבזוז את העיירה, והובילו עגלות מלאות. כולנו עמדנו בטירה מוקפים בשוטרים אוקראינים ובחומות טירת רדזיוויל העבות העתיקות. הגביטס-קומיסר הגרמני, קיבל בטקס צבאי דיווח מן הזונדר-פיהרר. היה זה איש גבה קומה צנום, על ידי כפפות לבנות ובידו מקל קטן. "כל בעלי המלאכה יעברו לצד ימין" – פקד. הרוב עברו לצד ימין. גם אני עברתי לצד ימין. הרי היה ביד אישור שאני גנן. עבדתי אצל הגנן בטירה. רבים עבדו במקצועותיהם. לרוב היו אישורי עבודה שקנו בכסף (בתמורה לחמישים עד מאה רובל זהב הנפיק היודנרט אישורים אצל הגביטס-קומיסר). הגביטס-קומיסר, בראותו כי יש לו יותר מדי מומחים, הורה לכולם לשוב למקומותיהם. הוא ציווה מחדש: "גברים לחוד, נשים וילדים לחוד!" זה היה רגע נורא. התרחשו סצנות קורעות לב. התחבקו, התנשקו, בכו, התעלפו, סירבו להיפרד. שוטרים אוקראינים התחילו להפריד משפחות, הכו מכות רצח. עמדתי כך עם משפחתי ולא מיהרתי להיפרד. לפתע חשתי מכה חזקה בגב. העפתי מבט, שני אוקראינים עם רובים הפוכים, עומדים ומכים אותי. "מה אתם מכים אותו כך? – שאלה אמי – הוא הרי הולך?" "שחקי יהודה ארורה, מיד תקבלי גם את" – הצטעקו.

לא רחוק ממני עמדו גרשון גלברג ממלינוב עם אשתו וילדיו. הוא היה יהודי אמיד; 50% מטחנת טורצ'ין היו שייכים לו. הוא גם היה חבר היודנרט. היה לאחר מחלה קשה. על כתפיו נשא שק כבד של מזון. שוטד אוקראיני התקרב אליו לפתע בריצה, כחית פרא, והחל להכות אותו בקת הרובה. הוא הכה אותו על הראש, הכתפיים, החזה, עד שנפל שטוף דם. התרחשו סצנות נוספות מסוג זה עד שהופרדו כולם.

הפקודה הבאה הייתה: שישאירו כולם במקום את צרורותיהם. עשינו זאת מיד ללא התנגדות. הבנו כי הכול אבוד. אין דרך חזרה. בפקודת הקומיסר גירשו את הנשים והילדים למוסך הגדול של הטירה. החלונות

היו נעולים. החום חנק ולא היה במה לנשום. נשים רבות התעלפו ואחדות נפלו בדוחק שנוצר בעת הכניסה. האוקראינים דרכו עליהן בברוטליות ובאכזריות. לאחר מכן אספו את הנשים והילדים המחים, העמיסו על עגלות גדולות, יחד עם החיים למחצה, ונסעו לבית העלמין. את הגברים גירשו לצריפי עץ שהיו מחוץ לסירה. את הצריפים הקימו הרוסים כאשר כבשו את מערב ווחלין. הם שימשו את הצבא שהוצב בסירה. חלונות לא היו שם כבר, הגויים סחבו אותם מזמן. פתחיהם נחסמו בדלילות בקרשים ומסמרים, וכך חדר מעט אוויר. היו שם גם ערמות לבנים, מן הדודים שהותקנו בקיר ושימשו לבישול המזון. האוקראינים לא פסחו גם על כך. הם עקרו את הדודים ונותרו רק הלבנים.

התחלתי לחפש דרך הצלה. זה היה כמעט בלתי אפשרי, האוקראינים השגוהו היטב, ככלבים מאולפים, בכל זאת עשינו אני ואבי תכניות להציל עצמנו.

לידנו ישב על קורת בסיס ניסל קולטון. "מה התבדל, מוקדם או מאוחר יותר – אמר – הנה, הרי לך שעוני זהב" – הצביע אל מתחת לקורת הבסיס. אך מי חשב על כך. החום היה גדול. עובדי הסירה הביאו מים למעולפים למחצה. הם הביאו חביות מים שגדר סוס. את הסוס הוביל שייגץ. לא היה במה לשחות, שאבנו מעט מים בידיים, בכובעים, להשיב את הנפש. השייגץ עצר את הסוס והלך לחפש משהו. ניגשתי והתחלתי להוביל את הסוס, מי יודע, אולי אוכל בדרך זו לצאת מן הגיהנום. שוטר אוקראיני החזיר אותי על עקבותי מיד בקללה אוקראינית משולשת.

הלילה ירד. אנשים שכבו לנוח מעט, בכל מקום שאפשר. אני, אבי ודודי פליק התיישבנו על ערמת לבנים של הדודים העקורים. הזנו לאטנו את הלבנים, ונתגלתה פרצה במקום אשר בו הסיקו את הדודים. שלושתנו הבנו זה את זה ברמיזה. התחלתי להזדחל דרך הפרצה. המלאכה הייתה קשה, אך עשייתי זאת בזריזות והיטב, באקרובטיות. לאחר זחילה, מתארך ומתמתח כנחש, נמצאתי מחוץ לטבעת השוטרים האוקראינים. בצל העצים, זוחל בעשב הגבוה, הגעתי אל מחוץ לעיירה. נדברתי עם אבא ועם הדוד, כי אם לא ישמעו יריות במשך חצי שעה, יעשו כמוני. היינו אמורים להיפגש בשדה מסוים בין השיבולים, מחוץ לעיירה. חיכיתי שם כל הלילה ואיש לא בא. החלטתי ללכת לבד אל

חרלופה, כפר שגרגו בו זמן-מה, סחרנו ועבדנו שם, והיו לנו שם מכרים וידידים רבים בקרב האיכרים.

הכפר היה ריק, יותר מן הרגיל. לא נראו אנשים בחוץ, הדלתות כמו חתומות. דפקתי בדלת של מכר אחד, שני. נשטפתי זיעה. מה ידידים, מי מכרים, הם כלל אינם מזהים אותי ואינם יודעים מי אני. גויה אחת ריחמה עליי ונתנה לי פרוסת לחם. היא לחשה לי בסוד לא לבוא יותר, לטובת. בקושי שכנעתי פלוני בהפצרותיי, שכאשר יהיה בעיירה, יודע שם למישהו שאני חופשי. הסתתרת בתוך התבואה בשדה. חיכיתי. אולי בכל זאת יצל משהו. הגוי בא לבסוף. הוא הביא לי את הבשורה המרה: ירו בכולם. הוא דיבר באדישות, כאילו סיפר על כלבים ירודים. עד היום אינני יודע אם עשה זאת במכוון, אם היה מרוצה. חום וקור חלפו בי. הוא אמר לי כי בדרך אל צ'מרין יש בורות גדולים, במקום בו לימדו הרוסים את חייליהם לירות. לשם הביאו השוטרים האוקראינים קבוצות של 50 אנשים. השוטרים היהודים נאלצו להפשיטם, עירומים כביום היוולדם. הכריחו אותם לשכב ופניהם כלפי מטה, והאוקראינים ירו בהם. רבים עוד חיו כשהאיכרים מכפרי הסביבה כיסו אותם במעט אדמה, ושורה שנייה כבר המתינה. גויים שבאו רק להביט, הוכרחו לכסות את הקרבנות. לבסוף הורו השוטרים האוקראינים לשוטרים היהודים להחפז, כשסירבו לעשות זאת, הכו אותם האוקראינים באכזריות והפשיטו אותם.

השוטרים היהודים חלקו את גורל כל האחרים. אולי יכולים היו לעשות משהו בעוד מועד, אלמלא התהלכו עם הרעיון כי להם זה לא יקרה, תעמוד להם זכותם.

מאות שנות היסטוריה של עיירה יהודית באו כך אל קצן. עיירה של אנשי עמל, יהודים ישרים, שנהרגו באכזריות, אפילו לא נסו לכל עבר כעכברים. לא קטן יותר פשעם של עמים ומנהיגים הטוענים: "לא ידענו". כל העולם ידע, ואיש לא נקף אצבע להציל, ואף לא לאיים. עוד דורות רבים ידמם אות קין זה על מצחה של האנושות.

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 297 – 310.

שלמה צמ המועד האחרון – ט"ו באב תש"ב

אף שהרבייתי לכתוב על האירועים הנוראים שהתרחשו במהלך חמש שנות מלחמה, פגורים והשמדה; אף שביצירותיי – "דער אייביקער חרם" [החרם הנצחי], "ימים נוראים", "און וואס דערציילט די יוגנט" [ומה מספר הנוער], "שלהבת השקיעה", שנתקבלו בוועדות ההיסטוריות בוורשה, פראג, מינכן – מתוארת לא רק הטרגדיה של עירי אוליק, לא רק של יהדות אוקראינה, אלא גם הזעזוע ההיסטורי מוולדיבוסטוק עד ברלין, כאשר קרב ט"ו באב אופפת אותי תחושת אימה, נפתח הקבר, עוברות לנגד דמויות אלפי קדושים; באחזי מהדהדת עוד קריאת המחאה שלהם: "למה?" מי יכול להשיב על שאלה מדממת זו?

אוליקה, עיירה בין עיירות יהודיות אחרות בוואלין, לאחר ריסוק פולין, גדלה אוכלוסייתה בפליטים נמלטים מוורשה, לובלין, זמושץ' ועוד, עד שתקפה החיה הגרמנית את רוסיה הסובייטית, וכל הנמלטים, כמו גם החושבים עצמם, טבעו באופן אכזרי בכיבוש.

ב-1.7.1941 הופצצה אוליקה קשות. 70% מן הבתים עלו בלהבות. ביום ההוא נפלו גם מאות קרבנות. הייתה פקודה מפורשת של הגסטפו: לחסל את היישוב היהודי. ב-3 ביולי בא מקס טאובר [טובר], הסדיסט החייתי. מיד גזר שתי גזרות: עונש מוות על יציאה ללא הטלאי הצהוב; מי שאינו עובד הוא הפקר למיליציה האוקראינית. התושבים הסתערו על החוות השכנות: מיטלנה, פרידינג, יחפינה, פוקשצ'ו, קרלופה, גלנבוקה, נאסאוויץ' [נובוסיץ', נסוביץ'?] ואחרות. בערב שבו המוני עובדים לגטו. מי שמצאו אצלם פיסת לחם, תפוח אדמה – שילם בחייו. בעת ההיא נעצרה אישה, רוזה שפירא, שנשאה עמה בצלים; ונעצר הפרופסור הנודע מוורשה, לואיס טונגטל, שנשא בקבוק קטן של חלב. שפירא נורתה ליד שער הגטו. הפרופסור מנגד, בשל מומחיותו שאין דוגמתה, רק הוכה. תשעה ימים שכב הפרופסור מחוסר הכרה, פצוע ועיניו נפוחות.

י' באלול תש"א. נתקבלה פקודה של הרייד-קומיסר, היינריך קון, לירות בכל הגברים בני ארבע-עשרה ומעלה. הגסטפו והמיליציה האוקראינית זימנו לכאורה לעבודה בסירת הנסיך רדזיוויל. המעשה נחשף כשהחלו

לגרור זקנים בני 85. אנשים קלטי והחלו לנוס לאשר נשאו אותם רגליהם.

חלק גדול בהתקוממות של י' באלול היה לכותב שורות אלה, לעורך הדין אליהו קליינפינגר מוורשה, ללוחם יחיאל שקרב.

האקציה נמשכה משעה שבע בבוקר עד חמש אחר הצהריים. ביום ההוא נרצחו 683 רשומים. פרט לכך היו מאות מסתתרים בבונקרים, שלא היו רשומים ביודנרט.

הסדיסט, מקס טאובר, הרגיע את הגטו שהדבר לא יישנה עוד, ובלבד שיעבדו האנשים בחריצות ובמסירות מבוקר עד שעת ערב מאוחרת, ושיחיו אך ורק על 120 גרם לחם שקיבלו מדי יום.

בעת החיא היו עוד ארבע אקציות עד שהכה השעון – המועד אחרון.

י"א באב תש"ב. משעה ארבע לפנות בוקר כותר הגטו בצפיפות באנשי גסטפו ומאות שוטרים אוקראינים. מקס טאובר הופיע בגטו בשעה חמש עם קבוצת אנשי גסטפו בקסקים, והודיע:

"אל דאגה, אתם מועברים אל איגנטובקה, שם תעבדו ותחיו חיים חופשיים". הוא התיר לקחת רכוש, אך העיר כי בשעה שבע נפונה, ומי שיישאר חמש דקות לאחר השעה היעודה יירה.

הלוחם מוימה סוסל, יחיאל שקרב, עורך הדין קליינפינגר וכותב שורות אלה – קראו להתקוממות. היודנרט הגיב בחומרה, עד כדי כמעט הסגרה. ובינתיים הגיעה השעה שבע. הנותרים, 5,673 יהודים, החלו לצעוד.

תוך שהם צועדים, עצר אותם מקס טאובר: "אתם נשאים באוליקה, אין אקציה, חזרה לגטו!"

שמחה עד לב השמים, אנשים חזרו בשירות ותשבחות. חתן-כלה התנשקו, אחים-אחיות התחבקו, היו מי שרקדו והיו שהתעלפו. אנשים איחלו לעצמם מזל טוב, מאות מיהרו לומר הלל. המסתתרים זחלו נכלמים ממקומות המסתור. ולפתע – יריות. למעלה מ-500 אנשי

גסטפו גסי רוח בקסקטים, מריצים באי-סדר אל טירת רדזיוויל לקבל מסמכים – "יהודים מועילים".

בוגעים הגורליים בקעה, כמחאה חשמלית, ההתמודדות הרדיקלית של הלוחם הנועז יצחק נקונצ'ניק, שחטף מיד הגביטס-קומיסר את האקדח, והזהיר: "יהודים, אל תלכו אל הבורות!"

מקומות המסתור בלעו 500 אנשים, בהם את הרב ר' מרדכי לגדאו עם 93 אנשים.

במשך חמישה ימים הורעבו "היהודים המועילים", לאחר מכן הובלו מופקרים ונכנעים לבורות בשולי ז'דנישצ'ה [? אולי שיבוש של המילה סטצ'לניצה – מטווח]. גברים נורו, נשים וילדים נהרגו בקתות רובים ובכידונים.

בט"ו באב תש"ב, חוסל הגטו לחלוטין.

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 331 – 334.

דבורה נקונצ'ניק ילדה שיצאה מתחת לפני האדמה

אני דבורה נקונצ'ניק, בת שלוש-עשרה, לומדת בבית הספר העברי בגברזה, בכיתה השלישית. נולדתי באוליק הסמוכה ללוצק (וואהלין). בעיירה חיו למעלה מ-5,000 יהודים. לאחר שהעיירה שלנו הופצה קשות (3.7.1941), מיד נכנסו הגרמנים והחלו לירות בחפים מפשע. הם חיפשו צעירים ללא תספורות. אצלם זו הייתה הוכחה כי המסופרים שירתו אצל הסובייטים.

ב-3.8.1941 בא המפקד הגרמני מקס טאובר. מיד גזר גזרה: להביא למפקדה מיד את כל הזהב, הכסף, הניקל, מצעים, בגדים חדשים, נעליים ועוד. על אי-מילוי הפקודה יירו באנשים כבכלבים, מאה בתמורה לאחד.

ב-5.8 נקראו כל הגברים לסירה, לעבוד. משעה שמונה בבוקר עד חמש אחר הצהריים גורו ז'נדרמים גרמנים ושוטרים אוקראינים את היהודים לסירה. איש מהם לא שב. משאיות גז גדולות הובילו את כל הגברים והשליכו אותם חנוקים אל בור ליד בית הקברות.

ביום השלישי הודיע היוזנדרט כי חסרים מרשימת העבודה 787 יהודים. אך מאות יהודים חששו להופיע ברשימת העבודה. כך שב-5.8 נחנקו הרבה יותר מ-787 קדושים. לאחר הפוגרום הנורא, העיר שבקה חיים לחלוטין. לא נראתה נפש חיה ברחוב, אנשים התחפרו בעודם חיים בקברים, מיני מקומות מקלט [בקירות כפולים], וחיכו למוות. ב-8.8 הודיע הזונדר-פיהרר כי מי שלא יירשם ביוזנדרט לעבודה, יירה. הפקודה זעזעה את המסתתרים במקומות המקלט, והם מיהרו להירשם. מקס טאובר צעק: "אלוהים, כל כך הרבה יהודים! כל כך הרבה..." ברוב כעסו ציווה: "תוך חמש-עשרה דקות שיימצאו כולם ליד בתי הכנסת".

בחמש-עשרה דקות ארוכות אלה, הוקם קבר הגטו, כך כינו אנשים את הגטו. מד שבוע היו חטיפות, אקציות, כופר. כשבגטו שלנו לא היה די למלא את המכסה, נאלצו להשיג בגטו לוצק. בעת הקמת הגטו, רתם אבי את סוסו לעגלה והשליך עליה בגדים, תפוחי אדמה, מיטה אחת, שני כיסאות, מלוא זרועותיו עץ וכלי מיטה. כשראה זאת הז'נדרם הגרמני הוא צעק: "האלט! לגטו הולכים ברגל!" נאלצנו לנטוש הכול ונכנסנו לגטו בחוסר כל. בימים ההם מכרה סבתי לאוקראיני את בית

האבן שלה תמורת פוד [כ-38 ק"ג] דגן והיה מה לבשל. מאוחר יותר החל אבי לעבוד בקואופרטיב.

ב-2.8.1942 ידענו כבר כי אנחנו אבודים, משום שקיבלנו פריסות שלום מן הערים הסמוכות: רובנה, קליבן ואחרות, שהרגו שם את כל היהודים, והודבקו מודעות: "קליבן – יודנריין!" "רובנה – יודנריין!" ידענו כי הפוגרום קרוב, אך לא חשבנו על שום דבר. אדם רעב חושב רק על אוכל. ותמיד היינו רעבים. אני זוכרת שתמיד הסתובבתי בגטו רעבה כזאב, ורק חשבתי: היכן לוקחים שניים-שלושה תפוחי אדמה.

ב-13.8.1942 בא מטרוכנברוד חברו של אבי, אליעזר בוימן, ובכה: "אנחנו אבודים! אנשים אומרים כי ב-15.8 ישחטו את יהודי טרוכנברוד, אשתי יזילה גירשה אותי ואמרה: 'לך הצל את עצמך באוליק', נטשתי את אשתי ושלושת ילדי הקטנים, ובאתי הנה לרעוב".

ב-14.8.1942 השתלטה על הגטו שמחה גדולה. שמעו כי איטליה נכנעה ולא לא יירו עוד ביהודים.

ב-15.8.1942 קם פלוני בשעה ארבע לפנות בוקר, וראה כי הגטו מכותר מכל עבר בשוטרים אוקראינים ובמאות אנשי גסטפו.

[נראה כי התאריכים באוגוסט מתייחסים לימים אלה בחודש אב חש"ב, 16, 26-29 ביולי 1942].

בשעה שש נכנס מקס טאובר ואמר:

"על כל היהודים לעזוב את הגטו בשעה שבע ולעבוד אל טרוכנברוד. מי שיצא, יבוא לטרוכנברוד, מרחק 22 ק"מ, יעבוד שם ביערות והיה מאושר. מי שיחכם וינסה להישאר כאן – מוכנים עבורו לא קליעים אלא כידונים!"

חברו של אבי התרוצץ כשהוא מכה באגרופים בראשו וצעק: "אנחנו אבודים!"

אותה שעה החלו צעירים לקרוא, שלא ללכת לשחיטה. אני זוכרת את שמותיהם: יחיאל כץ, מרדכי קציוק, שלמה צם, אבי יצחק נקונצ'ניק ונוספים. כמעט 2,000 אנשים מיהרו להסתתר ולמעלה מ-2,000 יצאו מן הגטו עם צורות גדולים, כי הרוצח מקס אמר שכל אחד יכול לקחת ככל שיוכל לשאת. כשעצרו מחוץ לגטו לעשרים דקות אמר מקס:

"למזלכם הרב קיבלתי פקודה להחזירכם לגטו, ואתם כבר תהיו באוליק עד תום המלחמה, שובו על עקבותיכם בשמחה".

בשובם לגטו התנשקו מאות אנשים והתחבקו, רקדו וקראו:

"נצח ישראל לא ישקר!"

"יש דין ויש דיין!"

חתנים וכלות התעלפו משמחה, המסתתרים יצאו ממקומות המקלט ושליש מן האנשים רצו לבית הכנסת לומר הלל.

ברגע זה פתחו הגרמנים מצד דרום בירי ממכונות ירייה מעל לראשים, והחלו להרוץ כ-5,000 אנשים (מכל כפרי הסביבה גירשו את היהודים אל אוליק, ובעת הפוגרומים ברובנה, קליבן, דרז'נה באו מאות פליטים, וכך שוב מנה הגטו, קודם חיסולו, 5,000 נפשות). אנחנו עוד הספקנו לרדת למרתף, ומשם למקלט אחורי שבנה ש' צם. יכלו להיכנס לשם שמונה אנשים ונדחקו עשרים ושלושה. כעבור שמונה דקות התמלא הבית גרמנים. בראותם את דלת המרתף, צעק מפקדם: "לרדת למטה! לא לירות! רק עם הכידונים, כמו כלבים!"

שמענו זאת היטב, ועצרנו את נשמתנו.

גרמני אחד ירד למרתף, האיר, וצעק: "שום דבר, אין איש!"

לאחר שהלכו, שוב החלו לבותינו לפעום, אך בקצב אטי מאוד, כי היינו רעבים מאוד, ולא היה אוויר.

שלושה ימים רבצנו כך דחוקים, בישיבה, בתקווה לנס.

והנס קרה, בלילה הרביעי החל לרדת גשם זלעפות, מבול.

"צריך לברוח!" – קראו כולם חנוקים.

"חייבים לברוח!"

ואכן, ניצלנו את הגשם. פילסנו דרך לאורך הנהר פוטילובקה, ומצאנו עצמנו מחוץ לעיר. נכנסנו לשדות, אל תוך שטח גדול של חיטה, ולאחר ארבע יממות, נרדמנו, רעבים, בשינה עמוקה. רעש של מטוס העיר אותנו. התכרבלנו כך שלא יבחינו בנו. אך רועה סובייטי בא בריצה וצעק: "הם הבחינו בכם מלמעלה, הצילו את עצמכם, תברחו!" בחיפזון

סיפר לנו כי כל היהודים נורו, חסרים ברשימה 60, ומחפשים אותם בעזרת מטוסים.

ברחנו בשבע דרכים. כל אחד הציל עצמו באופן שונה. אבי בחר בדרך הטובה ביותר. עמס אותי על כתפיו, ובין השיבולים הגיע אל אגם גדול. הוא נכנס למים עד צוואר והמתין לשקיעת השמש. היום נמשך שנה.

כשירד הלילה החל אבי לחפש את הנמלטים האחרים. לשווא. לאחר שבועות אחדים של גידודים ביערות, נחנו אי-שם בתוכי יער זר לחלוטין. לפתע, בשבתנו, החרומם מן האדמה סוג של מכסה מגן קלוע, ומתחתיו השחירה דמות מצומקת. זיהינו את שלמה צם. התפלאנו כיצד יצר סוג זה של מקום מקלט.

"כך עלינו להסתדר" – לימד אותנו. ותוך יומיים עשינו גם אנחנו קבר עמוק כזה. כשהזדחלנו לתוכו היה האחרון מושך אחריו את מכסה המגן. יכול היה אדם ללכת על ראשינו, ולא לדעת כי מתחת יש אנשים חיים, כי המקלט התפתל תחת עצים צפופים.

למזלנו, נתקלנו במרחק 6 ק"מ מן היער בשטח גדול של גזר למען פרות. משלושת מקומות המקלט נהגו לצאת כמה גברים בשעה שחיים בלילה ולהביא גזר ומים. כך הזנו את עצמנו במשך חודשים אחדים. שכחנו מה מראהו של לחם. כשחפרנו את כל הגזר, החלקה אצלנו רעב עז.

אבי הבין כי הסוף קרב, והחליט לפחות לנקום בסדיסט מקס טאובר. ערב אחד הלך העירה לנקום את מות אלפי הקדושים. לאחר המתנה של שעות אחדות, בעודו מסתתר מול ביתו, יצא טאובר. אבי מיהר אליו, וחטף מידו את האקדח. ברצותו לירות בו, חל לפתע מעצור באקדח. כשחש אבי בכך, החל להכותו בפרצופו. כאשר התאושש טאובר, שם לב כי כנראה יהודי הוא המכה אותו והחל לצעוק: "שומר, אנשי המשמר", ואבי נאלץ לברוח.

המצב ביער החמיר. מיום ליום, גבינתיים הופיע אויבנו הגדול, השלג.

אין זאת כי אלף נסים קרו לנו. אבי הצליח למצוא מלאך בשם איוון היידושנקו. הוא אמר לנו לבוא למרתף שלו.

הותרנו 21 אנשים במקומות המקלט, ולפנות ערב הלכנו לכפר וירדנו למרתף. מצאנו שם מרתף מלא תפוחי אדמה, וחבית כרוב בצד שמאל. כשירד איוון, הוא הזיז את חבית הכרוב, הזיז שני קרשים, ואמר: "תזחלו למטה, משפחת צם כבר נמצאת שם". אני ירדתי ראשונה,

אחריי אימא ואבא. שבע נפשות היינו קבורים שם. המנה שלנו הייתה שלוש כיכרות לחם לשבוע, דלי מים, ותכופות, באמצע הלילה, מרק חפוחי אדמה. לאחר שלושה חודשים במקלט הקבר, ערכו הגרמנים פשיטה בכפר סזכוויץ, בחיפוש אחד יהודים במרתפים. ניתצו ועדדו 73 מרתפים. על המרתף שלנו פסחו. אך בערב ירד אלינו המלאך ואמר בבכי חרישי: "ילדים יקרים, אני אב לארבעה פעוטות. אני אשתגע, רחמו עליי ושהירו אותי. בגללכם יושמד כפר שלם. אין אלה דיבורים סתם, כך עושים הגרמנים בוואלין. בכפר צ'כי, במרחק 20 ק"מ מכאן, הם מצאו במרתף שלוש נערות, שרפו את הכפר, גרשו את הצ'כים לכנסייה ושרפו אותם חיים".

התחלנו לזחול, כי ללכת לא היינו מסוגלים. בקבר נעשו העצמות כמו זבוקות יחד ונוקשות. חשתי כילדה הזוחלת מתוך האדמה, וזוחלת, זוחלת.

הודות למצוקה הפכנו שוב לאנשים. האוקראינים היו מציחים כפרי פולנים, ולחפך. נהגנו לבקר בכפרים השרופים, וצרות לא חסדו לנו. על הכפר נחוץ לכתוב ספר שלם.

יום בהיר אחד, כשקרני השמש נשקו לאדמה החוטאת, הביאו אבי והאחים וולף ושלמה צם מתנה נאה למלאך איוון. בראותו אותם התחיל איוון לבכות משמחה: "ילדים, אתם עוד חיים, לא פעם כבר ביכינו אתכם, בואו, בואו".

ואנחנו באנו.

בסוף מרץ 1944, מששמע כי הסובייטים כבר ברובנה שאל אותנו איוון: "מה אתם רוצים?"

תשובתנו הייתה: "ברויט אדער טויט! [לחם או מוות], נחצה הרים ועמקים, אך לא נכלה עוד נפשנו תחת משטר חייטי".

איוון רתם את סוסיו למזחלת נמוכה, והצלחנו להיחלץ מ-30 ק"מ של סכנה. במבואות רובנה יצא מתוך שוחה קצין גבוה ושאל: "מי הנוסעים?" איוון ניגש אליו, ומיד התבונן בנו אדם נדיר, הביע צער וקילל את היטלר: "מה עולל הנבל לאנשים!" הכניסו אותנו אל המטה, ולאחר שאכלנו לשובע העבירו אותנו אל רובנה.

עוד קודם שהספקנו לנוח, פתחו המטוסים הגרמנים בהפצצה כבדה על רובנה. חשנו מה מאושרים אנחנו. אנשים ככל האנשים! עלולים להיהרג – אך גם בעלי סיכוי לחיות.

לימים, כאשר שוחררה אוליק מן הבנדיטים הגרמנים, ואנשים חזרו מכל המקומות הנידחים בהם היו, הבנו כי מעיירתנו נותר פרומיל אחד. מכמעט 6,000 יהודים (בכללם כפרי הסביבה) היינו לא יותר משבעה: פייגה, שלמה, יצחק, וולף צם; הוריי יצחק ושרה בקונצ'ניק, ואני דבורה.

בית פייגה צם, עם סימח ולייבוש זקצר

הערת סיום, הגדול בגיבורים בעיירתנו, היה יוסף צם. תשע פעמים – על מעשי הגבורה שלו – הצעיד בסך את הגדוד ה-24 של הדיוויזיה ה-51 של תותחים נגד טנקים. באחד המצעדים אמר המרשל טולבוזין: "יבורך העם המסוגל להוציא מקרבו לוחמים אמיצים כאלה!"

הדיוויזיה ה-51 כולה, הכירה אותו בשם: יוסיף טולוביי [זמיר]. הוא היה עט אל תוך האש, עד אשר בהתקפת נגד קשה, נשרף עם הטנק שלו מפצצה נגד טנקים של האויב.

כבוד לזכרו!

גבריה, 12.6.1948

מתוך הפרק: ערב השואה, השואה, ע' 341 – 348.

שמעון כץ הוא מתגעגע אל יהודי אוליק

שלמהקה קוויטל, בנו של הירש-בר הכליזמר, כך כינינו אותו בעיירה. היינו חברים מחדר אחד, למדנו יחד בחדר אחר, כך עד לבר המצווה. לאחר מכן נפרדו דרכינו. אני המשכתי ללמוד, והוא התחיל לעבוד, בכל מה שהזדמן.

כעבור שנים אחדות, נשביחי, כמרבית הנוער, ברעיון הציוני. הייתי עסוק בתנועת הנוער ובקרנות הלאומיות. הוא לעומת זאת היה שמאלי שבשמאלי. מתנגד חריף לציונות. הוא צחק לי שאני מסתובב עם קופסת קרן קיימת לשנורר. ואני הצטערתי עליו שהוכה בסנוורים מן הקומוניזם, שהוא ודאי רעיון יפה, אך אותנו, הנוער היהודי, הוא מוביל אל מבוי סתום. כך התווכחנו תמיד כשנפגשנו.

ב-1922 גייסו אותנו יחד לצבא הפולני. שירתנו בקרקוב. הוא שוחרר כעבור זמן קצר ושב אל אוליק. עבד, ועדיין עשה תעמולה לקומוניזם. התמרמר על הבורגנים היהודים של אוליק, וחלם על מהפכה באוליק, כדי לקחת מן הקולקסים [איכרים אמידים] ולתת לעניים, החמון העמל.

לאחר הסכם ריבנטרופ-מולוטוב על חלוקת פולין, כאשר הרוסים באו אל אוליק, הפך שלמה קוויטל לאישיות חשובה. הוא מונה למשרה רמה, והחששבו בדעתו.

עם נסיגת הצבא הרוסי, בעת ההתקפה הגרמנית על הרוסים, ברח לרוסיה הסובייטית, מותיר מאחוריו את משפחתו, שנרצחה לימים בידי הגרמנים, עם כל יהודי אוליק. כעבור זמן נשא שם בשנית אישה טובה מורשה, ממשפחה חסידית. היא הייתה אדוקה בדתה אך לא קיצונית. ומעשה נס, אשתו השפיעה עליו ואף הוא נעשה אדוק, ונטש את הרעיון הקומוניסטי.

כשהחלו הסובייטים להחזיר לפולין אזרחים פולנים, עבר עם אשתו ובנו לפולין, עבר במחנה גרמני והגיע לאמריקה. זמן רב לא ליקק שם דבש. הוא סבל הרבה, עד אשר החל לעבוד בתור גחן, ומצבו השתפר בהדרגה עד אשר הצליח באופן טוב למד.

ואז נייערו בו געגועים עזים אל "האחים והאחיות מאוליק", כפי שהתבטא בכל הזדמנות. לפני שנתיים ביקר עם אשתו בישראל ואין

לתאר את גדול שמחתו על כל דבר פעוט בארץ, אשר בעבר ממש שנא.
לא אחת בכה משמחה. הוא היה ציוני גדול וחלם להתיישב בישראל.
אני בטוח כי יממש את חלומו.

אשתו סיפרה לי כי אין לשער את געגועיו ליהודי אוליק בארץ. בחלום
באים אליו יהודי אוליק הנרצחים, והוא מתעורר ומביע את געגועיו אל
"האחים והאחיות מאוליק" בישראל.

כתבתי אליו, וניסיתי לצנן מעט את הגעגוע המזר, שבגללו הוא עלול
לחלות חלילה. הוא השיב לי כי קל לי לכתוב, אך קדחת אני מבין
במחלתו, וכאשר יבוא סוף-סוף אל "אחיו ואחיותיו", יחלים.

מילא, שיבוא כבר, בהיותו בישראל, אני מקווה, יחלים סוף-סוף
ממחלת הגעגועים שלו.

סוף החלוצ הצעיר בשוליקה, (הצב"י). יושב בטור ראשון, שלישי משמאל

שלמה קוויטל וזוש חין ברוי און קינז.

מתוך הפרק: חברים נעדרים, ע' 395 – 397.

חנה גוטליב תמונה אחת – משפחה אחת מאוליקה – אפילוג אישי

בשנת 2009 דרכתי לראשונה על אדמת ווהלין, אוקראינה. זה היה במסגרת מסע של בני קהילות קרמניץ-שומסק. פרשתי ליום אחד מן הקבוצה ונסעתי לבקר גם בעיירה אוליקה.

הנסיעה לאוקראינה לוותה ברגשות מעורבים. ידעתי כי הוריי, שנפטרו שנים ספורות קודם לכן, לא היו תומכים בנסיעתי לאוקראינה, שאדמתה רוותה דם יהודי. אבל היה בי רצון עז להכיר ולחוות את נוף ילדותם, את העיירה, הרחוב בו חיו בחיק משפחותיהם עם דודים וסבים שלי, שלצערי לא זכיתי להכיר.

הוריי נולדו בוהלין, אבי בקרמניץ ואמי באוליקה, וכל אחד מהם עזב אותה בדקה התשעים, ממש ערב המלחמה. בארץ נפגשו ובנו את ביתם בקיבוץ משמר הים אשר לימים שינה את מיקומו ואת שמו והיה לקיבוץ אפק, שם נולדנו אחותי, נעמי גורה, ואני.

הוריי לא הרבו לדבר על הבית הישן בוהלין, וידיעותיי דלות. אמי לא כתבה את סיפורה בספר אוליקה, וחבל. אני מבקשת לנצל את ההזדמנות שניתנה לי, ולספר את המעט הידוע לי. אוליקה היא נושא הקובץ, לכן אתמקד באמי ובמשפחה, ורק מילים ספורות על אבי.

אבי, פייבל ברשפ (1919) – שורד יחיד ממשפחתו – למד בחדר ובבית הספר "תרבות". בן ארבע-עשרה היה כשהתייתמו הוא ושני אחיו הקטנים מהוריהם. בשנת 1936 הצטרף להכשרה בגרוכוב ונשלח לגזיניה (גדנסק) ללמוד את תורת הדייג. בא לארץ ישראל באניית מעפילים באוגוסט 1939.

אמי, שפרה לבית פינקלשטיין, סיפרה על ילדות טובה ומאושרת, שימיה הראשונים היו בצל מלחמת העולם הראשונה, יריות ושהייה במרתפים אפלים ועבשים. היה להם בית יפה עם גינה ובה עצים ופרחים. בילדותה גרו בבית גם שתי סבתות שהיא אהבה וכיבדה. היא למדה בבית ספר פולני, וכשנוסד בית הספר "תרבות" עברה ללמוד בו. חייתה אמורה להמשיך בלימודיה בעיר הסמוכה רובנת, אך החליטה, למרות התנגדות הוריה, לוותר על הלימודים ולצאת להכשרה בביאליסטוק, במרכז "החלוץ הצעיר" בוורשה ובגרוכוב, שם למדה

חקלאות, ידע שיישמה ברבות הימים בעבודתה בקיבוץ. במשך מספר שנים – לדבריה, בשנים אלה כבר נפתחו חנויות מתחרות של נוצרים, היו פרסומים וחרמות כנגד היהודים והורגשו פעמי מלחמה קרבה – דחתה אמי מדי פעם את עלייתה לארץ ישראל בגלל התנגדות הוריה. לבסוף נפרדה מהם בתחושה כבדה, ועלתה במרץ 1939. כל ימיה התייסרה על כישלונה לשכנע את הוריה לעלות, או לפחות לשלוח את אחותה סימה, שלמענה הצליחה להשיג כרטיס נסיעה במסגרת עליית הנוער.

ואלה בני המשפחה:

יושבים משמאל לימין: גרשון וחנה פינקלשטיין, חיה-שרה בדריק (אחותה של חנה). עומדים משמאל לימין: ילדי המשפחה: סימה, ברוך, שפרה, פינחס, לאה בדריק. 1939

גרשון פינקלשטיין, סבי, איש ישר והגון, משכיל, שומר מסורת, מעורה ומעורב בחיי העיירה. היה מוערך ומכובד מאוד, ושימש בורר ופוסק בדיני דברים שהיו בין אנשים.

חנה פינקלשטיין, סבתי, אישה פשוטה אך אשת חיל, וכמאמר הפסוק "בטח בה לב בעלה". היא ניהלה את משק ביתה וסייעה לסבי בחנות האריגים הגדולה שהייתה להם.

גרשון וחנה הולידו שמונה ילדים, ארבעה מהם מתו בילדותם, ארבעה גדלו ובגרו והיו לאנשים.

פינחס (1913), חבר "המזרחי", שאף לעלות לארץ והשתלם לשם כך בנגרות. שפרה (1915), הייתה כאמור בהכשרה, הגשימה ועלתה לארץ ישראל. ברוך (1917), התגייס לצבא הפולני בשנת 1939, הספיק לשרת כחצי שנה, עד לתבוסה הפולנית, ושב לעיירה שהייתה כבר תחת כיבוש סובייטי. בת הזקונים סימה (1925), הייתה תלמידה בבית הספר "תרבות" והמשיכה בלימודיה גם בתקופת השלטון הסובייטי עד 1941.

*

אני מתבוננת בתצלום המשפחתי, שצולם ערב עלייתה של שפרה לארץ – תצלום חגיגי לכאורה – מביטה בכל אחד מן הנוכחים בו, הם לבושים בקפידה, אך פרט לשתי הנערות, מימין ומשמאל, ולרקע, כולם מביטים בי בסבר רציני, מהורהר, שפתייה של שפרה קפוצות. על מה חשבו אותה שעה? האם ניחש לבס? האם ידעו כי זוהי תמונה של פרדה לנצח?

מכל בני המשפחה שבתצלום שרדה אימא שפרה בלבד.

תמונה אחת – משפחה אחת – עולם ומלואו שחרב.

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים.

ירושלים, יוני 2016

נספח

אוליקה בפולקלור. מתוך ספרו של אברהם רכטמן "יידישע עטאגראפיע און פאלקלאר" [אתנוגרפיה ופולקלור יהודי]. אברהם רכטמן, חבר במשלחת האתנוגרפית של ש' אנ-סקי, שסיירה ברחבי פודוליה ווהלין בשנים 1912-1914, וליקטה סיפורים, ניגונים, תשמישי קדושה. הקטעים להלן הם מתוך טיוטת תרגום שלא ראה אור [א' ו'].

בית הכנסת באוליקה, הדומה לכנסייה

הדוכס, שהעיירה אוליקה הייתה שייכת לו, היה רע, רשע מרושע. עינה את האיכרים שלו ואת היהודים הרחיק ממעל פניו.

פעמים רבות פנו אליו היהודים בבקשה שיתיר להם לבנות בית כנסת, וכל פעם סירב להם.

ויהי היום, והדוכס חלה מאוד. זימנו את גדולי הרופאים, אך הוא לא חש כל הקלה – יתר על כן, מחלתו החמירה מיום ליום, והוא נעשה חולה אנוש.

שלח הדוכס לקרוא לכומר וביקש ממנו שיתפלל לאל לרפואתו, הוא הבטיח לכומר כי אם תפילתו תיענה, והוא יחלים – יבנה כנסייה חדשה.

אך לא הוטב לדוכס. הוא חש כי כוחותיו אוזלים, בא קצו. שלח לקרוא אליו את הרב של אוליקה, גם ממנו ביקש להתפלל למען בריאותו, גם לו הבטיח כי אם תפילת הרב תועיל – יבנה בית כנסת למען היהודים.

ברגע שנתן הבטחה לרב, חש הקלה מיידית, מצבו החל להשתפר, וכעבור ימים אחדים נעלמה מחלתו לחלוטין.

כאשר קם ממיטת חוליו זכר היטב את הבטחותיו, הן לנוצרים והן ליהודים, וגמר אומר בלבו לעמוד בדיבורו לשניהם. אך לא יכול להחליט איזה משני הנדירים לקיים תחילה: יתחיל בבניית הכנסייה – יתרעמו היהודים. יתחיל לעומת זאת בבניית בית הכנסת – הנוצרים, יהיה בלבם עליו. צץ במוחו רעיון: הוא יורה לבנות את שני הבניינים בו-זמנית.

וכך אמנם עשה הבנאי המומחה שלו. הפרו שני בורות זהים להנחת יסודות, במרחק לא רב זה מזה. הניחו לבנה לכנסייה ולבנה לבית הכנסת. וכעבור זמן קצר נשלמה בניית שני הבניינים בעת ובעונה אחת, ולשניהם היה מראה אחד.

מספרים כי כאשר בית הכנסת והכנסייה היו מוכנים לחלוטין, בא הדוכס, בדק את שני הבניינים, ולא שבעה עינו מיפי הארכיטקטורה המקורית, המיוחדת.

הוא הלך משם מלא התפעלות. למחרת קרא אליו את הבנאי המומחה והרג אותו. הדוכס לא יכול לשאת את המחשבה שאפשר ושמא יבנה הבנאי שלו, במקום כלשהו, למען דוכס אחר, בניינים כאלה בדיוק או דומים להם [שם, פרק 2, סעיף 6].

[נס אוליקה]

...בשנת ה"ח (1648), כשהקוזקים של חמלניצקי רצחו אלפי יהודים באוסטראה, עלה בידי הט"ז להימלט עם בני ביתו אל אוליקה, עיירה קטנה שהיה לה מבצר חזק עם תותחים ישנים, מקובעים בחומה. תחילה פחדו חיילות חמלניצקי להתקרב לחומת אוליקה, מאוחר יותר, בשנת ה"ט (1649), עשו הקוזקים ניסיון להבקיע את החומה. הם התקרבו אל אוליקה והחלו לירות על העיר. יהודי אוליקה הסתתרו בבית הכנסת שלהם, שנבנה כמבצר, ושם התפללו וקיימו תעניות. הט"ז, שהיה תשוש, שהה עם יהודי אוליקה בבית הכנסת. מרוב תפילות, בכיות ותעניות, לא יכול לעמוד על רגליו. מסופר כי מחעלף מעייפות, השעין את ראשו על העמוד ומיד נרדם. בחלומו שמע קול אומר במתיקות גדולה את הפסוק ממלכים ב יט 34: "וגויתי אל העיר הזאת להושיעה למען דוד עבדי". הוא התעורר ואמר לכולם להתפלל בבכיות ויללות רבות עוד יותר "משום שהשוועה קרובה" – אמר. ואכן אירע נס, התותחים הישנים החלודים, החלו לירות לפתע, כנופיות הרוצחים נסו לכל עבר, והעיר אוליקה ניצלה. לזכר הנס, חיבר הט"ז "סליחות" מיוחדות שיהודי אוליקה אמרו מדי שנה ביום הנס, כ"ו בסיוון [שם, פרק 2, סעיף 9].

באוליקה כ"ו בסיוון הוא יום הנס. כשיצלה עירם מידי חמלניצקי. העיירה הקטנה אוליקה, הנמצאת בשכונת לאוסטראה, עיר ואם בישואל, הייתה מוקפת חומות מבצר אדירות, שהגוף רדזיוויל בנה. בקירות המבצר היו מקובעים תותחים ישנים וחלודים. חמלניצקי וחיילותיו התקרבו והפגזו את העיר, המבצר עמד ליפול. היהודים איבדו כל תקווה וכבר אמרו וידוי – ואז אירע נס: התותחים הישנים החלודים, החלו לירות לפתע. ההיידמקים נבהלו, פחד גדול נפל על הרוצחים, והם נסו לכל עבר באנדרלמוסיה גדולה, מותירים מאחור חלק גדול מנשקם ומספר הרוגים רב. לזכר הנס הגדול, שיהודי אוליקה ניצלו ממוות כמעט בטוח, חיבר הגאון הצדיק, רבי דוד הלוי סגל, רב הכולל של אוסטראה, שנודע בחיבורו "טורי זהב" (ט"ז) – ניצל מן השחיטות באוסטראה ונמלט אל אוליקה – שיר גדול בחרוזים, שקרא לו "סליחות אוליקה".

כ"ו בסיוון נהגו יהודי אוליקה לצום חצי יום, התפללו מנחה גדולה בציבור, אמרו את ה"סליחות" שהט"ז חיבר, ולאחר מכן שימחו עצמם מאוד. אני מביא ארבעה בתים אחרונים של "סליחות אוליקה", האותיות הראשונות בכל בית מצינות את שם המחבר דוד הלוי:

דודי ירום וצה, חירמוך זרים ואתה בצל צח,
כמבור לא יכול להושיע לנצח, עד אנה ה' תשכחני נצח.
ואף גם זאת עולל בעפר קרני, שכינה מה אומרת: מראשי ומזרועי קלני.
פנה הודי, פנה זיווי ואור עיני, עד אנה תסתיר פניך ממני אדוני.
דם חסידיך הלא תדרשי, מידת הרחמים עלינו בקשי,
מאת פני ה' אלוהי קדושי, עד אנה אשית עצות בנפשי אדוני.
הלא תזכור אהבת כלולי, וירדו כל עבדיך וקבצו מידי ויאירו אפלי,
עד אנה ירום אויבי עליי אדוני. [שם, פרק 4, סעיף 8].

מראות אוליקה – עבר והווה
תצלומי הצבע, משנת 2009, באדיבות חנה גוטליב

שער הכניסה לאוליקה – תחנת המכס בימי חמלניצקי

מורי בית הספר "תרבות" בכניסה לסירת רדזיוויל, 1937

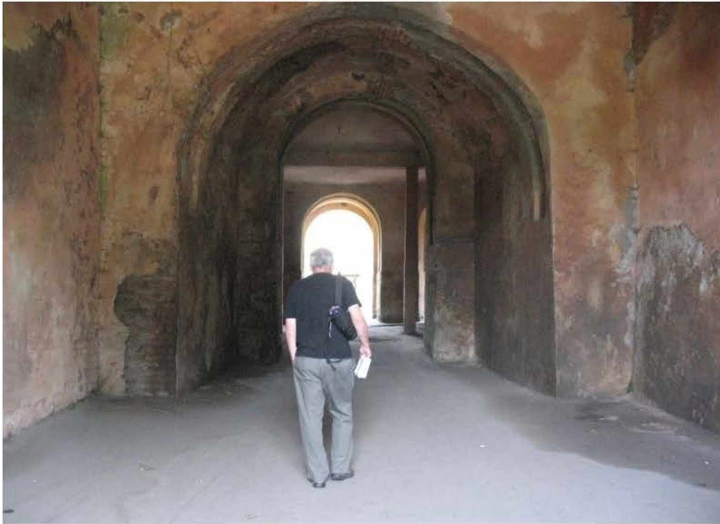

סירת רדזיוויל מבט מבפנים

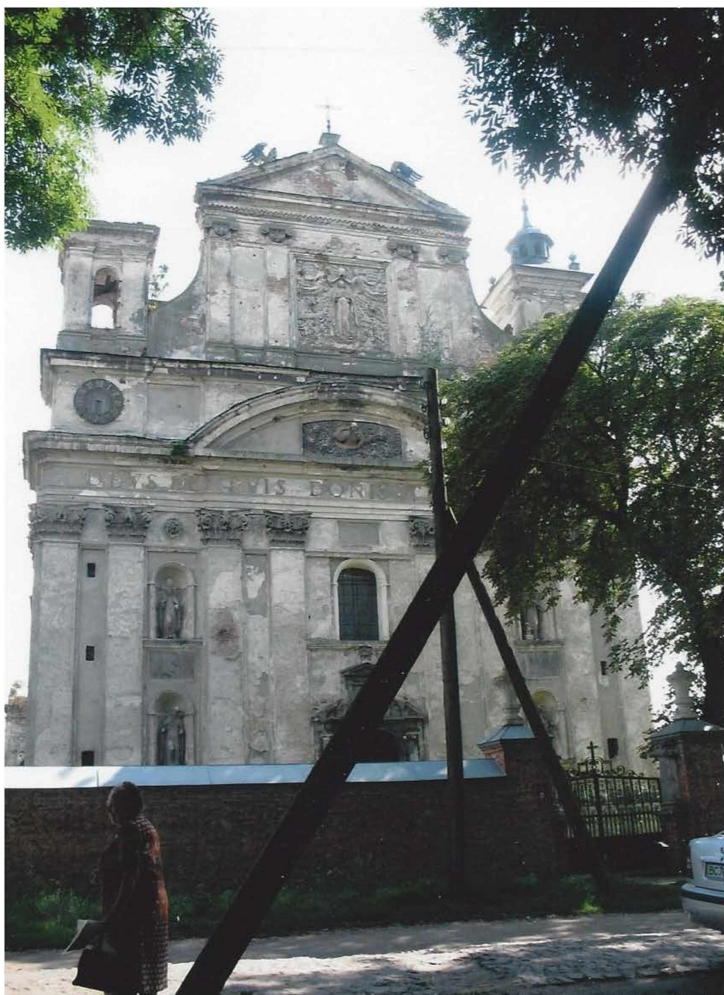
בחצר הטירה

כניסות-יציאות, צילום מתוך הטירה

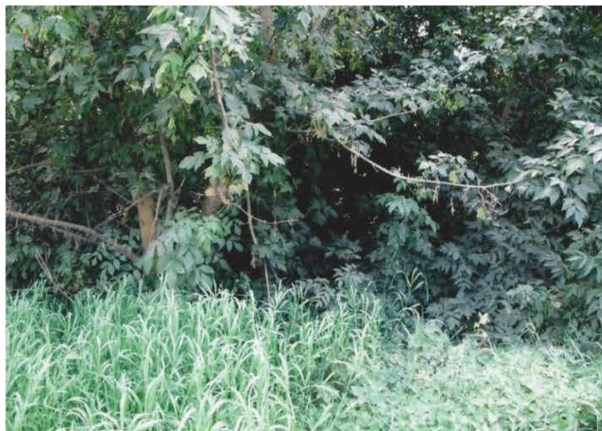

הכנסייה הפולנית הסמוכה לטירה

מאחורי

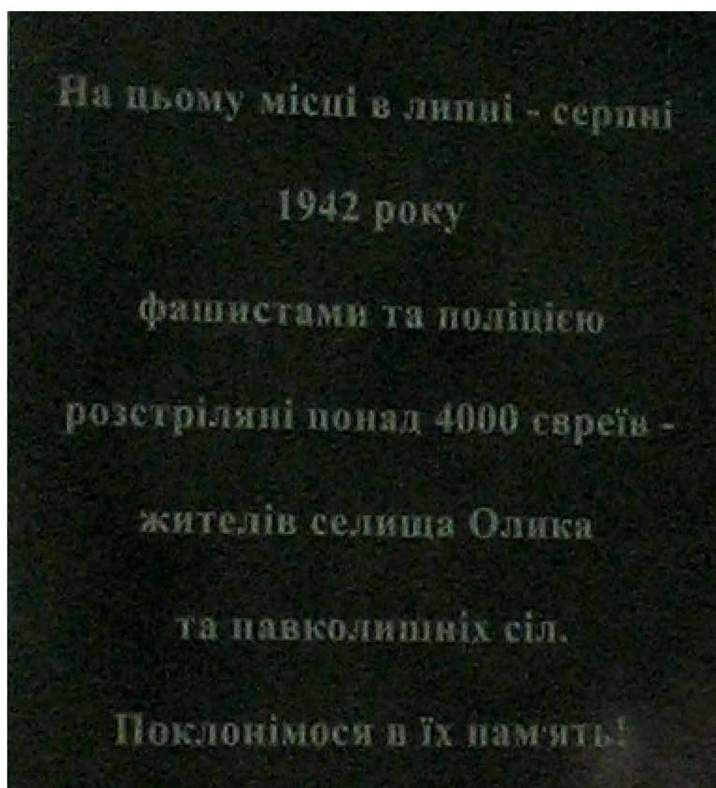
לשקד האחים

מצבות סמוך לקבר האחים. בקדמת החצולם מצבה סובייטית, מתייחסת ל-1941 ומזכר בה הכובש הגרמני.
מאחור משמאל, מצבה ואוקראינית מתייחסת ל-1942 ולרצח היהודים

המצבה האוקראינית, כנראה משנת 2005

המצבה האוקראינית, פרט

במקום זה ביולי-אוגוסט
שנת 1942
פשיסטים מן המשטרה
המיתו ביריות למעלה מ-4,000 יהודים
חושבי היישוב אוליקה וכפרי הסביבה.
מרכינים ראש לזכרם!

תוכן עניינים

ה' קרמר	פריידקה של ר' נח מאוליקה מספרת לש' אנ-סקי	7
חיים-זלמן ברנשטיין	הרחק-הרחק בעיירה	10
נחמיה טרסט	מחרוזות זיכרונות מעיירת הולדתי	13
מאיר בן-ישי (גרינשמן)	בחים קטנים נמוכי קומה	15
ברל גל	זיכרונות כפריים	18
מנשה אונגר	שושלת האדמו"רים של אוליקה	23
שמעון כץ	יהודים בעיירה	27
מאיר בן-ישי (גרינשמן)	אבי, שמעון בן משה של ציפה	32
מאיר בן-ישי (גרינשמן)	אברהם-חיים גולדברג	33
שלמה צם	הנדבן שלמה נודלר	34
ברל גל	צעדת המוות של יהודי אוליק	40
שלמה צם	המועד האחרון – ט"ו באב תש"ב	50
דבורה נקובצ'ניק	ילדה שיצאה מתחת לפני האדמה	53
שמעון כץ	הוא מתגעגע אל יהודי אוליק	59
חנה גוטליב	תמונה אחת – משפחה אחת מאוליק	61
	נספח	64

קישור לספר הזיכרון הסרוק באתר הספרייה הציבורית בניו יורק

<http://yizkor.nypl.org/index.php?id=2301>

קישור למפת אוליקה והאזור

<https://www.google.co.il/maps/@50.7607228,26.0173481,53996m/data=!3m1!1e3>